

Mr Enes Pelidija

POHODI BOSANSKIH PAŠA NA CRNU GORU OD 1706—1714. GODINE

Prvih godina XVIII stoljeća su crnogorska četovanja, u odnosu na prethodne decenije, postala intenzivnija. Njihove su akcije bile usmerene prema Hercegovini, Boki Kotorskoj i Dubrovačkoj Republici.¹⁾ Naročito su u ovim četovanjima prednjačili stanovnici Katunske nahije. Oni su napadali i pljačkali ne samo muslimansko nego i susjedno hrišćansko stanovništvo. U pismu tadašnjem mletačkom providuru Bartolu Moru, starješine Grahova pišu da su Crnogorci dodijali ne samo turskoj i mletačkoj vlasti, nego i njima.²⁾ Naročito su velike štete imali podanici Dubrovačke Republike. Za pomoć su se, dubrovačke vlasti obraćale hercegovačkim i skadarskim pašama, bosanskom veziru, pa i samoj Porti, tražeći da ih zaštite od crnogorskih upada. No, i pored pismenih i usmenih obećanja, turske vlasti su prvih godina XVIII stoljeća ostale nezainteresovane prema dubrovačkim zahtjevima.³⁾ Njihov je glavni cilj tih godina bio da od crnogorskih nahija redovno i bez poteškoća dobivaju uobičajeni harač. Izuzev Katunske nahije, sve ostale su na vrijeme isplaćivale skadarskim pašama svoje obaveze.

U toku 1700. i 1701. godine su manje i veće čete Katunjana updale na teritorije Mletačke i Dubrovačke Republike i od tamošnjeg stanovništva otimala stoku i drugu pokretnu imovinu. Na uporne molbe dubrovačkih vlasti, hercegovački je Redžep-paša⁴⁾ u martu 1701. godine poslao Isak-agu, namjesnika Grahova, da vidi šta to crnogorsko stanovništvo radi i ukori ih zbog nedoličnog ponašanja prema sultanovim po-

¹⁾ Gligor Stanojević, *Istorija Crne Gore od početka XVI do kraja XVIII vijeka*, knjiga 3, tom prvi, Titograd 1975, 236 (dalje G. Stanojević, *Istorija...*)

²⁾ Jefto Milović, *Zbornik dokumenata iz istorije Crne Gore (1685—1782)*, Istorijski institut NR Crne Gore, Cetinje 1956, br. dok. 26, 14 (dalje, J. Milović, *Zbornik dokumenata...*)

³⁾ Dr Vladimir Ćorović, *Odnosaji Crne Gore sa Dubrovnikom od Karlovačkog do Požarevačkog Mira*, Glas SKA CLXXXVII, drugi razred 94, Beograd 1941, 9 (dalje, V. Ćorović, *Odnosaji Crne Gore...*)

⁴⁾ Safvet beg Bašagić-Redžepašić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (1463—1850)*, Sarajevo 1900, 184 (dalje, S. Bašagić, *Kratka uputa.*)

danicima. Pozivu Isak-age su se odazvali svi crnogorski glavari i došli na sastanak u Trešnjevju, gdje su obećali da ćete njihovih suplemenika neće upadati na teritorije svojih susjeda i otimati im imovinu. Borba za голу egzistenciju bio je jedan od osnovnih motiva ovih crnogorskih četovanja. Postignuti sporazum je trebalo da važi godinu dana. Isak-aga, u ovom izvještaju hercegovačkom sandžak-begu, izrazio je sumnju u data obećanja.⁵⁾ Njegova predviđanja su se i obistinila. Ne pridržavajući se zaključka ovog sastanka, crnogorske su čete nastavile i dalje sa upadima na teritorije svojih susjeda. Naročito su njihovom akcijom bili pogodeni podanici Dubrovačke Republike i trgovci koji su prolazili kroz Hercegovački sandžak. O tome je bio upoznat i tadašnji bosanski vezir Čose Halil-paša⁶⁾ koji je o ovim ispadima obavijestio i Portu. Razlog za vezirovu zabrinutost bio je tim veći što je tada trgovina Hercegovine, a posebno i Bosne, bila usko vezana sa Dubrovnikom, čija je teritorija bila najviše izložena upadima.⁷⁾ Dubrovačke vlasti su u svojim molbama bosanskom veziru tražile da ovaj posredstvom svojih paša umiri ne samo crnogorsko stanovništvo i onemogući ga u njegovim upadima, nego, ako može, i da ga preseli u neki drugi pašaluk Carstva.⁸⁾ Vidimo da su Dubrovčani već 1702. godine bili inicijatori preseljavanja Crnogoraca u neki drugi pašaluk. Ovaj je plan, neposredno iza Karlovačkog mira 1699. godine, Porta imala u vidu.⁹⁾

Gotovo redovno od svojih doušnika Dubrovčani su na vrijeme bili obavještavani kada je trebalo da ih napadne neka veća crnogorska četa. O tome su oni obavještavali susjedne paše. U žalbi hercegovačkom Sejfullah-paši od 1. maja 1703. godine, dubrovačke vlasti ga obavještavaju da su saznale kako je jedna veća crnogorska četa tih dana spremna da upadne na njihovu teritoriju.¹⁰⁾ Smatrajući da im žalbe kod turskih vlasti ne nailaze na odgovarajuću pažnju, dubrovačke su vlasti preduzele mjere samozaštite. Na granicama su postavile oružane straže, a obavještenja uhoda su im bila od neprocjenjive vrijednosti. U pismu koje je 2. oktobra 1705. godine iz Konavala poslao dubrovačkoj vladi, Vlaho Kavalkanti obavještava o predstojećem upadu jedne veće crnogorske čete od 1200 ljudi.¹¹⁾ Krajem istog mjeseca vlada Dubrovačke Republike naređuje zapovjedniku Buniću u Konavlima da što prije organizuje veće stražarske službe zbog očekivanog predstojećeg upada crnogorskih četa na njihovu teritoriju.¹²⁾ Tih je dana glavni cilj crnogorskih četovanja na teritoriji Republike bio da u što većim količinama otmu od dubrovačkih podanika namirnice, kao i veći broj stoke, kako bi se u zimskim mjesecima sa svojim porodicama prehranili. Kao što se i iz izloženog vidi,

⁵⁾ V. Čorović, *Odnosaži Crne Gore...*, 12.

⁶⁾ Prema S. Bašagiću, Čose Halil paša je bio vezir Bosanskog ejaleta od 1698—1702. godine, *Kratka uputa...*, 180.

⁷⁾ Hamdija Kapidžić, *Veze Dubrovnika i Hercegovine u XVIII vijeku*, Gajret, kalendar za godinu 1940, Sarajevo 1939, 86/7.

⁸⁾ G. Stanojević, *Crna Gora u doba vladike Danila*, Cetinje 1959, 51.

⁹⁾ V. Čorović, *Odnosaži Crne Gore...*, 14.

¹⁰⁾ Isto, 12.

¹¹⁾ Historijski arhiv u Dubrovniku, Isprave i akti, 18—181/2 (1), dok. 131; 2. X 1705. (dalje, HAD).

¹²⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/2 (1), dok. 141; 29. X 1705.

u periodu neposredno iza Karlovačkog mira do toga vremena, osnovni cilj svih crnogorskih četovanja na teritoriji susjeda bila je borba za голу egzistenciju.

Usljed nedostatka osnovnih sredstava za život, Crnogorci su još u zimskom periodu 1706. godine dolazili na teritorije svojih susjeda i od bogatijih ljudi nasilno uzimali osnovne životne namirnice. Od ovih upada su velike štete imali i sultanovi podanici iz Hercegovačkog sandžaka. Tim povodom Porta je primila veliki broj žalbi i molbi od mletačkog i dubrovačkog stanovništva, kao i sultanovih podanika iz Hercegovačkog sandžaka, što je uticalo da u toku te godine donese odluku o potrebi preseljavanja crnogorskih plemena u drugi kraj Carstva, slično kao što su 1700. godine turske vlasti postupile prema albanskom plemenu Klimenata iz skadarskog sandžaka.¹³⁾

O tome, Porta je poslala ferman tadašnjem travničkom veziru Sirke Osman-paši,¹⁴⁾ iz koga saznaje da je hercegovačkom mutesarrefu (sandžakbegu) Sejfullah-paši naređeno da sa vojskom upadne u Crnu Goru i da, uz pomoć skadarskog paše, kazni stanovništvo, koje bi zatim preselio u neki, slabo naseljeni kraj Carstva.¹⁵⁾ To je bio prvi Portin dokument koji je nedvosmisleno govorio o namjeri preseljavanja.

O vojnim je pripremama susjednih paša na Crnu Goru bio obaviješten i crnogorski vladika Danilo Petrović. On je od svojih uhoda saznao da će turska vojska napasti ne samo crnogorske nahije, nego i Budvu. Odmah je o tome obavijestio tadašnjeg generalnog providura Dalmacije i Albanije Frančeska Duoda.¹⁶⁾ Na vrijeme obaviješteni da će ih turska vojska uskoro napasti, Crnogorci su preduzeli odgovarajuće mjere za odbranu. Smatrali su da se mogu odbraniti jedino oružanim otporom.

U relativno je kratkom vremenu serasker ovog pohoda, mutesarref (sandžakbeg) Sejfullah-paša, uspio okupiti vojsku iz Hercegovačkog sandžaka i s njom doći u Gacko. Odatle je namjeravao upasti u Crnu Goru i pokoriti je. Od svojih uhoda, hercegovački paša je obaviješten da crnogorski prvaci znaju za predstojeći pohod i da se spremaju za odbranu. Smatrajući da raspolaže sa malo vojske, koja je trebalo da vojnički kazni crnogorsko stanovništvo, te imajući u vidu da će se Crnogorci žilavo braniti, serasker je bio prinuđen da od Porte zatraži nova vojna pojačanja. Kao odgovor na ove zahtjeve, vlada iz Carigrada je bosanskom veziru Sirke Osman-paši poslala ferman. U njemu se naređivalo da vezir izda zapovijed svim alajbezima, zaimima i timarlijama iz cijelog Bosanskog ejaleta da mobiliše ljude i da sa njima dođu Sejfullah-paši u Gacko. Da bi pokazala koliko je interesuje ishod ovog vojnog pohoda, Porta je u Bosnu poslala i svog kapidžibašu (visoki dvorski velikodostojnik) Mehmeda, koji je imao zadatak da je izvijesti kako se

¹³⁾ HAD, Lettere e Commissioni di Levante, LXVI, f. 217.

¹⁴⁾ Sirke Osman paša je bio vezir Bosanskog ejaleta od 1705—1708. godine, vidi, S. Bašagić, *Kratka uputa...*, 181.

¹⁵⁾ Mühimme defter, dok. 13, 87/1, 1118. (1706), (ovi dokumenti iz Mühimme deftera se nalaze u Akademiji nauka Bosne i Hercegovine u Sarajevu, a preveo ih je Abdulah Polimac, dalje, MD).

¹⁶⁾ J. Milović, *Zbornik dokumenata...*, dok. 29, 16/17.

sprovode njena naređenja. U fermanu, koji je Sejfullah-paša dobio od Porte, obavještava se da će iz cijelog Bosanskog ejaleta uskoro doći vojno pojačanje, te da se tako udovoljava njegovim traženjima. Takođe se serasker obavještava da je i skadarski Halil paša dobio naređenje da u Dukadjinskom i Prizrenskom sandžaku mobilise sve muško stanovništvo i da se sa svojom vojskom stavi pod njegovu komandu. Mutesarrifu se dalje naređuje da što prije sa vojskom iz Bosanskog ejaleta, s jedne, te Halil-paša iz skadarskog sandžaka, sa druge strane, upadnu u Crnu Goru, kazne stanovništvo, a zatim ga presele u neko »povoljnije« mjesto odakle bi bilo onemogućeno da napadaju svoje susjede i nanose im štete.¹⁷⁾

Za Portu je pohod vojske na Crnu Goru imao veliku važnost, što se vidi i iz njenih naređenja kadijama zborničkog sandžaka, u kojima im prijete strogim kaznama ako budu nekog namjerno izostavili sa vojnog spiska.¹⁸⁾ Fermane slične sadržine su tih dana dobili i alajbezi cijelog Bosanskog ejaleta.¹⁹⁾ Uplašeni ovim prijetnjama, predstavnici turske vlasti su pristupili brzom okupljanju vojske u ovom ejaletu. Ubrzo je sa svih strana u Gacko seraskeru počela pristizati pomoć. Tih aprilskih i majskih dana 1706. godine izgledalo je da će crnogorsko stanovništvo pretrpjeti velike neprilike, a zatim da će biti preseljeno u drugi kraj Carstva, čime bi se udovoljilo zahtjevima mletačke i dubrovačke vlasti.

Pošto su dobili nova pojačanja i razradili plan napada na Crnu Goru, hercegovački i skadarski paša su sa vojskom došli u dobro utvrđeni Spuž, odakle su namjeravali napasti Crnogorce i izvršiti Portina naređenja.²⁰⁾ Odavde je seraskerovoj vojsci bila najbliža Katunska nahija, čije je stanovništvo bilo najveći protivnik turske vladavine, zbog slabije kontrole uslijed udaljenosti većih turskih vojnih utvrđenja. Međutim, do izvršenja Portine naredbe nije došlo. Videći da se nalaze u smrtnoj opasnosti, crnogorski su se glavari za pomoć obratili pojedinim albanskim prvacima, podgoričkim i spuškim agama, koji su bili u vojsci Sejfullah-paše. U svojim molbama, oni su obavijestili seraskera da će platiti harač i da će dati taoce koji će ubuduće biti garant njihove podaničke odanosti. Takođe su jemčili da iz njihove sredine neće biti četovanja na mletačkoj, dubrovačkoj i hercegovačkoj teritoriji. Udovoljivši molbama, serasker je odustao od planiranog pohoda. Crnogorski glavari su tom prilikom u znak pokornosti dali mutesarrifu dvanaest taoca, a osamnaest susjednih aga mu je obećalo da će svaki dati po pet kesa dukata ako crnogorske čete bilo kome ubuduće učine i najmanju štetu.²¹⁾ Zatim su crnogorski prvaci poslali Porti jednu pismenu obavezu u kojoj izjavljuju pokornost sultanu Ahmetu III i obećavaju da će ubuduće biti mirni, i da će na vrijeme plaćati uobičajene poreske obaveze.²²⁾

17) MD, dok. 14, 87/2, 1118. (1706).

18) MD, dok. 16, 89/3, 1118. (1706).

19) MD, dok. 17, 19/1, 1118. (1706).

20) G. Stanojević, *Istorija...*, 241.

21) HAD, *Isprave i akti*, 18—181/1, 3346, dok. 48; 30. X 1706.

22) Gligor Stanojević, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka*, Beograd 1970, 434; isti, *Istorija...*, 241; *Istorija naroda Jugoslavije II*, 1172; V. Ćorović, *Odnosaji Crne Gore...*, 12.

Tako je, bez većih potresa po Crnogorce, cio zamišljeni i preduzeti vojni pohod prošao relativno mirno.

*
* *
*

Neposredno iza ovih obećanja, i pored date pismene i usmene obaveze, crnogorske su čete nastavile upade na teritorije svojih susjeda. Već u oktobru 1706. godine, dubrovačke su se vlasti ponovo žalile Porti na Crnogorce.²³⁾ Do kraja ove godine su manje i veće crnogorske čete stalno upadale na susjedne teritorije i tom prilikom uznemiravale mletačke i dubrovačke podanike. Glavni im je plijen bila stoka. Razlog za ovakve češće upade, u odnosu na prethodne godine, treba tražiti u činjenici da se crnogorsko stanovništvo u toku pohoda skadarskog i hercegovačkog paše na njihove nahije primirilo i bilo onemogućeno da na vrijeme obezbijedi zimsku ishranu.

O ovim je upadima bila upoznata i vlada u Carigradu. Već 19. februara 1707. godine, sultan Ahmet III je hercegovačkom sandžakbegu poslao novi ferman. U njemu kao glavne krivce, optužuje Zubce. Stoga se u ovom fermandu nalaže da seljani Zubaca po svaku cijenu treba da onemoguće crnogorske upade na dubrovačku teritoriju. U suprotnom će ih turske vlasti oštro kazniti. Da bi preduzete mjere zaštite bile što efikasnije, naređuje da ubuduće učinjene štete plati stanovništvo Zubaca.²⁴⁾ Radi veće sigurnosti trgovačkih puteva u Hercegovačkom sandžaku, naročito u krajevima koji su bliži Crnoj Gori, sultan je naredio pooštrenu kontrolu i veću vojnu zaštitu. Postupajući po zapovijedi turske su vlasti povećale broj ljudi koji je brinuo o sigurnosti puteva i sprečavao akcije crnogorskih četa. Navedene mjere su dale izvjesne rezultate. U toku 1707. godine, opao je znatan broj upada na susjedna naseljena mjesta. U sljedećim godinama, sve do dolaska ruskog pukovnika Mihaila Miloradovića u ove krajeve, njihova aktivnost je bila svedena na minimum. Tako je za izvjesno vrijeme na tadašnjoj tromeđi hercegovačke, dubrovačke i mletačke teritorije zavladao sigurnost i stanovništvo je tih krajeva bilo manje uznemiravano.

Takvo stanje nije odgovaralo Mlečanima. U želji da što više oslabi Dubrovnik kao svog trgovačkog konkurenta, Venecija je crnogorskom stanovništvu pod povoljnijim uslovima počela prodavati u većim količinama oružje i municiju.²⁵⁾ To je omogućilo da se 1710. godine poveća broj oružanih upada crnogorskih četa na teritoriju Dubrovačke Republike i u Hercegovački sandžak. Naročito su crnogorska četovanja bila živa u okolini Trebinja.²⁶⁾ Iako u manjem broju, vršili su upade i na teritoriji Mletačke Republike. Pogranični mletački vojnici su bili primorani da sa oružjem u rukama štite svoje podanike.²⁷⁾

Krajem 1710. godine izbio je rat između Turske i Rusije. On je zainteresovao hrišćansko stanovništvo u turskoj državi, koje je očeki-

²³⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 48; 30. X 1706.

²⁴⁾ HAD, Acta Turcarum, A VI, 180; 25. zilkade 1118. (19. II 1707).

²⁵⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/4 (3), dok. 164; 16. XI 1710.

²⁶⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/4 (3), dok. 166; 22. XI 1710.

²⁷⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/4 (3), dok. 172; 25. XI 1710.

valo da će Porta u ovom ratu pretrpjeti vojne poraze, kao i u bečkom ratu. Otuda nada da će po završetku ovog rata postati podanici ruskog cara. Na pomoć hrišćana je u to vrijeme računao i ruski imperator Petar Veliki. U tu svrhu on upućuje, po savjetu svog miljenika Save Vladisavića, emisare, pukovnika Mihaila Miloradovića i kapetana Ivana Lukačevića. Zadatak je ovih ruskih emisara bio da svojim prisustvom i propagandom na hrišćanske podanike utiču da se dignu na oružje protiv postojeće vlasti. U tom je smislu ruski imperator napisao gramatu (proglas) u kome poziva sultanove podanike hrišćanske vjeroispovijedi da se pobune protiv Ahmeta III, čiju bi vlast zamijenila hrišćanska.²⁸⁾

Poznavajući od ranije neprijateljsko držanje Crnogoraca prema turskim vlastima, a uzimajući u obzir povoljan geografski položaj, ruski dvor je Crnoj Gori dodijelio ulogu glavnog pokretača borbe stanovništva toga kraja protiv Turaka.²⁹⁾ Početkom juna 1711. godine pukovnik Miloradović je sa svojom pratnjom došao u Grbalj. Odmah je otpočeo vršiti pripreme za pobunu stanovništva protiv turske vlasti. Sa grbaljskim glavarima i knezovima je 15. i 16. juna održao sastanak.³⁰⁾ Odatle je produžio put u Katunsku nahiju i došao na Cetinje. Sa svim počastima koje se ukazuju najdražim prijateljima, cetinjski vladika je dočekao ruske emisare. Na poziv vladike Danila iz svih crnogorskih nahija, Hercegovine i Kuća došli su plemenski glavari da vide izaslanika ruskog cara. U julu su iste godine u kući cetinjskog vladike dvadeset i četiri najuglednija pravaka iz crnogorskih nahija, Hercegovine i Kuća održali savjetovanje. Na ovom sastanku je donesena odluka o dizanju ustanka. Glavari su pokušali da ovo savjetovanje i njegove odluke zadrže u tajnosti.³¹⁾ Potom su plemenski prvaci u svojim sredinama počeli vršiti pripreme za dizanje ustanka. Tih dana se prepis carske gramate čitao po cijeloj Crnoj Gori. Sa velikim elanom, crnogorsko stanovništvo se pripremalo za oružani sukob.

Mletačke vlasti su od svojih doušnika bile odmah obaviještene o dolasku ruskih emisara. Šef mletačke obavještajne službe u Kotoru, Jerolim Buća je o novonastaloj situaciji obavijestio i Alviza Moćeniga, tadašnjeg mletačkog baira (konzula) na Porti. Od Moćeniga su i najveći turski velikodostojnici na Porti saznali šta se dešava u Crnoj Gori, te ko je došao na Cetinje kod vladike Danila. Topao prijem kod naroda, na koji su naišli ruski emisari, te njihovo kontaktiranje sa najuglednijim ljudima crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena, uznemirilo je ne samo turske, nego i susjedne mletačke vlasti. Zbog toga je barski biskup Vićencije Zmajević³²⁾ preduzeo energične mjere da albansko katoličko pleme Klimentata, kao i katoličko stanovništvo koje je živjelo u

²⁸⁾ D. Milaković, *Istorija Crne Gore*, Pančevo, nakladom knjižare braće Jovanovića, 94/5.

²⁹⁾ V. Čubrilović, *Periodizacija istorije Crne Gore u novom veku*, SANU, Glas CCLV, odčenje društvenih nauka, knj. 11, Naučno delo, Beograd 1963, 116.

³⁰⁾ S. Mijušković, *Događaji u Crnoj Gori od pojave Miloradovića do Numan pašinog pohoda (1711—1714)*, Istoriski zapisi XI, Titograd 1955, 174 (dalje, S. Mijušković, *Događaji...*).

³¹⁾ G. Stanojević, *Istorija...*, 252/3.

³²⁾ J. Jovanović, *Istorija Crne Gore od VIII vijeka do 1918*, Cetinje 1947, 47.

Albaniji, onemogućiti da stupi u kontakt sa kolovodama pobune i da ih onemogućiti da se pridruže crnogorskim ustanicima.³³⁾

Jačanje uticaja neke strane sile u Crnoj Gori, a pogotovu pravoslavne Rusije, predstavljalo je opasnost za mletačke interese na Jadranu. Tih je dana generalni providur Dalmacije i Albanije Karlo Pizani pisao u Veneciju da je za interese Republike mnogo bolje da u svom susjedstvu graniči sa muslimanskom, nego sa »moskovskom« vjerom.³⁴⁾ Sličan stav prema ruskim emisarima, zauzeli su i Dubrovčani. I oni su bili protivnici dizanja ustanka hrišćanskog stanovništva protiv turske vlasti.

Poslije kratkotrajnih priprema crnogorska, brdska i hercegovačka plemena otpočela su sa oružanim akcijama protiv susjednih turskih utvrđenja. U julu 1711. godine ustaničke čete su napale Grahovo. Oružana borba je ugrozila ličnu i imovinsku sigurnost trgovaca na ovom prostoru. Zbog toga su u novonastaloj situaciji mletačke vlasti preduzele odgovarajuće mjere za što veću sigurnost na putevima za trgovce koji su dolazili iz Bosanskog ejaleta.³⁵⁾

I dubrovačka vlada je sa velikom pažnjom pratila novonastale događaje u svom neposrednom susjedstvu. Dubrovački kapetan Ivan Prokulo, obavijestio je svoju vladu u drugoj polovini 1711. godine da ustanička vojska u to vrijeme broji 6000 ljudi, te da ustanici ne napadaju hrišćansko, nego samo muslimansko stanovništvo u Hercegovačkom sadžaku i da im tom prilikom pale kuće, a imovinu oduzimaju.³⁶⁾ Slične je izvještaje dubrovačka vlada dobivala i od konavljanskog kneza Martolice Crijevića.³⁷⁾ Aktivnost je ustaničkih četa bila velika. Tih dana su vršili napade na susjedna naselja i tvrđave. Poslije neuspjelog napada na Grahovo, napali su Gacko. Na drugoj strani, po Miloradovićevom naređenju, Trebježani su istovremeno napali novosagrađeni Onogošt (Nikšić). Takođe su ustaničke čete bile aktivne oko Spuža, Podgorice, Kolašina i Žabljaka. Obaviještene na vrijeme, posade navedenih tvrđava su se pripremile za odbranu. Raspoložujući dovoljnim količinama oružja, municije i namirnica, one su se ovom prilikom odbranile od napadača.

Vođe su ustanka na sve strane pozivale hrišćansko stanovništvo pod sultanovom vlašću da im se pridruži. Naročito su veliku pažnju posvetili hrišćanima koji su živjeli u Bosanskom ejaletu. Slali su im razne emisare i pisma u kojima im savjetuju da se pobune protiv turske vlasti, organizuju ustaničke čete i napadaju onaj dio hrišćanskog stanovništva koji im se ne pridruži. Crnogorski, brdski i hercegovački ustanici su na svojoj teritoriji i u susjedstvu palili kuće onih hrišćana koji se nisu na ove pozive odazivali.³⁸⁾

Pojava ruskih emisara i njihovih pristalica ne samo u pobunjenim krajevima, nego i na teritoriji cijelog Bosanskog ejaleta, zabrinula je

³³⁾ Arhiv srpske akademije nauka i umetnosti, Zaostavština Jovana N. Tomića (dalje, Tomićeva zaostavština...), red. br. 1022, st. sign. 87711/VIa/740, izvještaj, rukopis, Split 27. jula 1711.

³⁴⁾ G. Stanojević, *Istorija...*, 254.

³⁵⁾ S. Mijušković, *Događaji...*, 175.

³⁶⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/5 (18), dok. 205; 3. VIII 1711.

³⁷⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/5 (18), dok. 206; 5. VIII 1711.

³⁸⁾ Sidžili sarajevskog suda, ANU BiH, 121, 111/1, 1712.

lokalne turske vlasti. Zbog toga su one sa više pažnje i strogosti počele nadzirati hrišćane u svojim krajevima. U drugoj polovini 1711. godine turske vlasti u Sarajevu su zatvorile pravoslavnu opštinu. Sveštenstvo sarajevske eparhije je tih dana bilo optuženo da preko kurira tajno šalje pisma u Rusiju i obavještava ruske vlasti o stanju u ovom ejaletu. Zbog toga su neki pravoslavni sveštenici bili i uhapšeni.³⁹⁾ Ovakvo je držanje predstavnika vlasti uticalo na izbijanje sukoba između pravoslavnog i muslimanskog stanovništva, koji su se proširili i u druga mjesta. Pojedini predstavnici turske vlasti, pod izgovorom zaštite pravoslavnog stanovništva od izgrednika, počeli su nezakonito uzimati novac od bogatijih hrišćana.⁴⁰⁾

Rusko-turski rat se odvijao nepovoljno po Rusku Imperiju. Turska vojska je na rijeci Prutu pobijedila rusku, a car Petar Veliki je jedva izbjegao zarobljavanje. Pod veoma nepovoljnim uslovima, Rusija je 12. jula 1711. godine potpisala sa Portom mirovni ugovor. Međutim, u to su vrijeme ustaničke čete bile neobaviještene o tome šta se dešavalo na glavnom ratištu i upravo su tih dana sa velikim elanom napadale susjedne turske tvrđave i naseljena mjesta. U redovima ustanika je vladao veliki optimizam. Krajem avgusta 1711. godine, ustaničke čete velikim snagama napale su Trebinje. Zbog toga su se branioci solidno pripremili za odbranu. Uprkos velikom broju ustanika kojih je, kako izvještava francuski konzul, tih dana bilo oko 15000, napad je na ovaj grad i njegovu tvrđavu bio odbijen. Ovaj, kao i raniji neuspjesi, demoralisali su ustanike. To je uticalo da se vođe krajem oktobra 1711. godine na jednom sastanku u većini izjasne za prekid neprijateljskih akcija u zimskom periodu. Oni su smatrali da bi ove akcije trebalo nastaviti u proljeće sljedeće godine. Odlučeno je da se sa predstavnicima turskih vlasti sklopi primirje do proljetnih mjeseci 1712. godine. Krajem oktobra 1711. godine realizovana je ova odluka. Predstavnici susjednih turskih vlasti i vođe ustaničkih četa sklopili su mir na osnovu koga su sva neprijateljstva između zaraćenih strana odložena do proljeća 1712. godine.⁴¹⁾ Ovim mirom koji je potpisan na rijeci Morači, turske vlasti su de facto priznale ustanike kao ravnopravnu zaraćenu stranu.⁴²⁾ Do tada je pukovnik Miloradović imao vodeću ulogu u ustanku, a zatim ju je preuzeo cetinjski vladika.

Dok su ustaničke čete prema Mlečanima i skadarskom sandžaku mirovale, dotle su bile aktivne u Hercegovačkom sandžaku, a naročito na teritoriji Dubrovačke Republike. To potvrđuju i obavještenja konavljanskog kneza Džanpetra Menčetića dubrovačkoj vladi. On izvještava da se tih dana oko 900 Crnogoraca i 4000 ustanika iz hercegovačkih plemena nalaze na dubrovačkim granicama. Njihov je cilj da pod komandom pukovnika Miloradovića ponovo napadnu trebinjsku tvrđavu.⁴³⁾

³⁹⁾ P. Momirović, *Prilog proučavanju sarajevskih kujundžija*, Prilozi za orijentalnu filologiju 1954—1955, Sarajevo 1955, 204.

⁴⁰⁾ V. Skarić, *Srpski pravoslavni narod i crkva u Sarajevu u 17 i 18 vijeku*, Sarajevo 1928, 29.

⁴¹⁾ G. Stanojević, *Crna Gora...*, 67/8.

⁴²⁾ Isti, *Istorija...*, 254.

⁴³⁾ HAD, *Isprave i akti*, 18—181/5 (18), dok. 253; 30. X 1711.

Osvajanjem je Trebinja ruski pukovnik želio da kod ustanika povrati ugled. Menčetić dalje obavještava vladu da su tih dana ove ustaničke čete napale sela u blizini Bileće, Rudina i Trebinja, te da je „pored Miloradovića, u ovoj vojsci i cetinjski vladika. Ustanici su, pored već navedenih mjesta, napali i dva trnovačka sela. Broj ustanika se svakodnevno povećavao.⁴⁴⁾ Ovo su bile posljednje njihove akcije u 1711. godini. Sljedeći događaji koji su se odigrali uticaće da početni ustanički elan i u ovim krajevima opadne i da se upadi na susjedne turske tvrđave i naseljena mjesta osjetno smanje.

Kako je vrijeme prolazilo, kod ustanika je sve više rasla potreba za novcem, oružjem i municijom. Pukovnik Miloradović je donijeti novac iz Rusije potrošio. Njegove molbe dubrovačkim vlastima za pomoć bile su odbijene. Stoga je najveći dio ustanika bio zahvaćen apatijom. Naročito je negativno u to vrijeme na ustanike djelovala vijest da je ruski car sa Portom zaključio po Rusiju nepovoljan mirovni ugovor.⁴⁵⁾ Ustanička neaktivnost je trajala sve do proljetnih mjeseci 1711. godine.

Dolazak ruskih emisara u Crnu Goru predstavljao je opasnost za turske interese, o čemu je bila obaviještena Porta od svojih paša iz susjednih sandžaka. U toku ljetnih mjeseci 1711. godine je oko 4000—5000 turskih vojnika bilo angažovano u borbi protiv pobunjenih plemena. Vremenom se taj broj vojske povećavao.⁴⁶⁾ To je uticalo da su se i susjedne paše počele pripremati za jedan veći vojni pohod na Crnu Goru u drugoj polovini 1711. godine. O pripremanju osmanske vojske protiv crnogorskih nahija pisao je trgovac Ruđer Dago dubrovačkoj vladi. On navodi da se turska vojska iz susjednih sandžaka okuplja i ide prema Trebinju, a odatle namjerava krenuti protiv crnogorskih plemena.⁴⁷⁾ U daljem izvještaju, Ruđer navodi da je Porta za ovaj pohod odredila pet susjednih paša, ali da se zbog nastupajućih zimskih mjeseci ova vojna akcija odlaže za proljeće 1712. godine.⁴⁸⁾ O tim pripremanjima bile su obaviještene i ustaničke vođe.⁴⁹⁾

Dubrovčani su krajem 1711. godine od svog stalnog konzula na Porti Luke Kirika tražili obavještenja o pripremanju Porte protiv ustanika. On je iscrpno obavijestio svoju vladu o tome. Iz prvog izvještaja saznajemo da je u Hercegovački sandžak došao kapidžibaša koji je Durmiš-paši Čengiću, kao i pašama Dukađina i Prizrena donio ferman u kome im sultan naređuje da se sa vojskom počinju pripremati za rat protiv ustanika. Kako se u ovom izvještaju navodi, ove paše su bile dužne da u što kraćem vremenu mobilišu sposobno muško stanovništvo iz svojih sandžaka i da pod jednom jedinstvenom komandom napadnu Crnu Goru koja je bila centar okupljanja svih ustanika.

Poslije zauzimanja crnogorskih nahija, turska je vojska trebalo da u znak odmazde poruši cetinjski manastir i pohvata kolovođe po-

⁴⁴⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/5 (18), dok. 255; 1. XI 1711; isto, 2. XI 1711.

⁴⁵⁾ G. Stanojević, *Istorija...*, 254.

⁴⁶⁾ V. Čorović, *Odnosaji Crne Gore...*, 44.

⁴⁷⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 105; 2. XI 1711.

⁴⁸⁾ V. Skarić, *Trebinje u XVIII vijeku*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, god. XLV, 1933, sv. 2, 53.

⁴⁹⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 98; XII 1711.

bune. Posebna se pažnja skretala pašama na ruske emisare, koje je trebalo živu uhvatiti. Poslije izvršenja navedenih zadataka, paše bi se sa vojskom vratile u svoje sandžake.⁵⁰⁾ U kasnijim izvještajima Kiriko je bio još opširniji. Obavještavao je Dubrovčane da na Porti vlada uvjerenje da će se ustanici umiriti i izjaviti pokornost turskim vlastima ako ona potpiše mirovni ugovor sa Rusijom, pod povoljnim uslovima za sebe. Takođe su vodeći ljudi Carstva, kako navodi Kiriko, vjerovali da će se ustanici predati i na samu vijest da se protiv njih priprema jedna veća kaznena ekspedicija. Za seraskera vojnog pohoda protiv Crne Gore, dubrovački konzul je pretpostavljao da će biti određen tadašnji travnički vezir Ahmed-paša.⁵¹⁾ Kao što ćemo kasnije vidjeti, Kirikova obavještenja su se pokazala tačnim.

I sami ustanici su bili djelimično upoznati sa ovim pripremama. Očekivanja Porte, da će se ustanici uplašiti, pokazala su se netačna. Ustaničke čete su i dalje sa nesmanjenom žestinom nastavile da opsjedaju susjedne turske tvrđave. Zbog toga je kavalir Buća tih dana pisao svojim pretpostavljenim da su ustanici ili zavarani nekom nadom koja njemu nije bila poznata, ili zaslijepljeni sudbinom, te da su zbog toga i dalje jednako ustrajni u svojoj borbi.⁵²⁾ Početkom juna 1712. godine, konavljanski knez Pavo Lukin Gučetić obavijestio je svoju vladu, da crnogorski ustanici namjeravaju napustiti tursku karaulu, Carinu.⁵³⁾ Ove vijesti je potvrdio i kancelar u Konavlima Vlaho Kavalkanti. On je izvijestio Dubrovčane da je jedna veća grupa crnogorskih pobunjenika, pod komandom ruskog kapetana Ivana Lukačevića tih dana prešla preko dubrovačke teritorije. Cilj ove grupe je bio da se negdje u Hercegovini sastanu sa pukovnikom Miloradovićem i njegovim pristalicama, a zatim su namjeravali udružiti svoje snage i zajednički napasti karaulu Carine i utvrđeno tursko mjesto Trebinje. U daljem izvještaju je naveo da su za ove planove saznale i susjedne turske vlasti, te da će zbog toga akcija ustanika biti teže izvedena.⁵⁴⁾

I dok su ustanici u to vrijeme planirali napade na utvrđena turska mjesta, dotle je bosanski vezir Ahmed-paša vršio posljednje vojne pripreme, koje su početkom juna 1712. godine bile skoro već završene. Gacko je bilo određeno za zbornu mjesto mobilisane vojske iz Bosanskog ejaleta kojom je komandovao serasker Ahmed-paša. Sam vezir je uspio da sakupi oko 8000 vojnika. Ovoj vojsci ubrzo su se pridružili i hercegovački Durmiš-paša sa 3000, te zvrnički Selim-paša sa 2500 ljudi.⁵⁵⁾ Tako se broj vojnika iz Bosanskog ejaleta popeo na oko 14000 ljudi. U Podgorici se sa 7000 vojnika iz Skadarskog sandžaka nalazio Tahir-paša. On je u Podgorici očekivao dolazak paša iz Valone, Prizrena i Ohrida.⁵⁶⁾ Najveći broj vojnika sačinjavala je pješadija.

⁵⁰⁾ HAD, Prepiska, 18, dok. 123, 3162; 25. III 1712.

⁵¹⁾ HAD, Prepiska, 18, 3162, dok. 23; 24. V 1712.

⁵²⁾ S. Mijušević, *Događaji...*, 187/8.

⁵³⁾ HAD, Prepiska, 18—181/6 (18bc), dok. 94; 2. VI 1712.

⁵⁴⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 273; 6. VI 1712.

⁵⁵⁾ J. N. Tomić, *Turski pohod na Crnu Goru 1712*, Glas SKA XCVI, drugi razred 56, Beograd 1920, 173 (dalje, J. N. Tomić, *Turski pohod...*).

⁵⁶⁾ Isto, 173/4.

Tih dana su crnogorski ustanici uspjeli da zarobe dva seraskerova vojnika. Od njih su ustaničke vođe saznale da se u Nevesinjskom polju sa 12000 vojnika nalazi Bosanski vezir. Seraskerova vojska je sa sobom nosila željezne motke, lopate i pijuke, a od oružja tada uobičajeno naoružanje (puške, pištolje i dr.). Od teškog naoružanja ova vojska nije imala ništa, ali je Ahmed-paša namjeravao iz Stoca uzeti tri topa. Pravac kretanja ovog dijela turske vojske trebalo je da bude Nikšić. Drugi dio seraskerove vojske iz Bosanskog ejaleta je bio povjeren hercegovačkom sandžakbegu Durmiš-paši i trebalo je da pođe u pravcu Zubaca. Planirano je da se oba dijela ove vojske sretnu na Grahovu i onda pod seraskerovom komandom pođu u pravcu Cetinja. Tu bi im se pridružila i vojska iz skadarskog sandžaka, kojom je zapovijedao Tahir-paša Mahmudbegović.⁵⁷⁾ Očekujući da bi za ovaj plan mogli saznati i ustanici, vezir je pripremio i drugi koji nikome nije povjerio prije realizovanja.⁵⁸⁾

Smatrajući da se u dovoljnom broju okupila vojska iz Bosanskog ejaleta, te da se odmorila i pripremila za predstojeći napad, Ahmed-paša je 13. juna 1712. godine naredio pokret u pravcu Nikšića. Pošto je usiljenim maršom došla u Nikšić i malo se odmorila, turska vojska je produžila put u pravcu Planinice i Ostroškog klanca i tako došla u dolinu Zete. Uz put je popalila nekoliko sela. Kod Spuža se ulogorila i očekivala dolazak vojske skadarskog paše.⁵⁹⁾

I Tahir-paša Mahmudbegović je izvršavao vezirova naređenja. On je prijetnjama i obećanjima prisilio brdsko pleme Kuče i albanske Klimente na pokornost. Za svaki slučaj je od ovih plemena uzео taoce. Slično je postupio i sa stanovništvom Riječke i Crmničke nahije. Glavni je cilj ove akcije bio da osigura zaleđe glavnini seraskerove vojske koja je iz Spuža trebalo da upadne na teritoriju Katunske nahije, kazni tamošnje stanovništvo i na Cetinju sruši manastir.⁶⁰⁾ Tek potom, Tahir-paša je sa svojim dijelom vojske pošao u pravcu Spuža gdje ga je serasker očekivao.

Vlasti Dubrovačke i Mletačke Republike su tih dana sa velikom pažnjom pratile kretanje turske vojske. Želeći da steknu vezirovu naklonost, Dubrovčani su preko svog poslanika Junija Ristića poslali bosanskom veziru poklon u iznosu od 150 dukata.⁶¹⁾ Kretanje seraskerove vojske budno je pratio i generalni providur Dalmacije i Albanije Karlo Pizani. O svojim zapažanjima je redovno obavještavao mletački Senat. Tako u pismu od 15. jula 1712. godine obavještava članove Senata da se osmanska vojska pod komandom vezira Ahmed-paše polako približava pobunjenim crnogorskim nahijama. Razlog za ovu njenu usporenu akciju, bio je u činjenici da su turski zapovjednici, prije nego što dođu u Crnu Goru, željeli da brojem svoje vojske uliju strah pobunjenom stanovništvu. U daljim zapažanjima obavještava mletačke vlastodršce da je seraskerova vojska dobro naoružana i da sa sobom vodi topove veli-

⁵⁷⁾ S. Mijušković, *Događaji...*, 189.

⁵⁸⁾ J. N. Tomić, *Turski pohod...*, 177.

⁵⁹⁾ Đ. B. Lazarević, *Istorija Crne Gore*, Beograd 1935, 82 (dalje, Đ. B. Lazarević, *Istorija...*).

⁶⁰⁾ J. N. Tomić, *Turski pohod...*, 179.

⁶¹⁾ V. Čorović, *Odnosaji Crne Gore...*, 53.

kog kalibra. Takođe je na osnovu obavještenja od doušnika, pisao članovima Senata da ovi vojnici sa sobom nose ćuskije i lopate koje im trebaju ne samo za krčenje puteva na tjeskobnijim mjestima, nego i za rušenje utvrđenih mjesta u kojima su ustanici našli utočište.⁶²⁾ Kako je Pizani predviđao, zbog ograničene količine namirnica, ovaj pohod turske vojske nije mogao dugo trajati. Prema njegovom proračunu, sredinom 1712. godine je broj crnogorskih ustanika iznosio oko 5000 ljudi. Znajući hrabrost i pokretljivost crnogorskih četa, Pizani, i pored izrazite brojne nadmoćnosti turske vojske, nije bio siguran u ishod ovog pohoda. Takođe je znao i za turski plan rušenja manastira na Cetinju i namjeri o podizanju manje turske tvrđave za smještaj vojske, koja bi imala zadatak da ubuduće spriječi svaku dalju pobunu protiv sultanove vlasti.⁶³⁾

I dok su Mlečani i Dubrovčani pratili kretanje seraskerove vojske i trudili se da ničim ne povrijede dobrosusjedske odnose sa turskim vlastima, dotle je serasker slao pisma istaknutijim crnogorskim prvacima. Od svojih uroda je bosanski vezir bio obaviješten da ustanici, uslijed čestih akcija u proteklim mjesecima, raspolažu malim količinama oružja i municije, te da su zbog toga onemogućeni da turskoj vojsci za duže vrijeme pruže neki veći otpor. Želeći da pokaže kako zna za njihove poteškoće, serasker im je i o tome pisao. Pozivao je sve glavare da mu sa svojim plemenima izjave pokornost i kajanje za pobunu, obećavajući im da će im oprostiti raniju neposlušnost, a u slučaju da i dalje odbijaju priznavanje sultanove vlasti da će ih napasti i istrijebiti. Ahmed-paša takođe je obavještavao crnogorske prvake da je po sultanovoj zapovijedi dužan srušiti cetinjski manastir, a ako glavari žele da spasu sebe i svoja plemena, dužni su mu onda predati kolovođe pobune, ruske emisare i cetinjskog vladiku. Na ove zahtjeve iz seraskerovih pisama koje su dobivali, crnogorski glavari nisu slali nikakav odgovor. Istina, neka plemena su u to vrijeme izražavala želju da se pokore turskoj vojsci i da je bez otpora puste preko svoje teritorije, kako bi bez poteškoća stigla na Cetinje.⁶⁴⁾

Iz Spuža je krajem jula 1712. godine seraskerova vojska pošla u pravcu Cetinja. Iako je bilo slabo naoružano i bez iskusnijih vojnih starješina, crnogorsko stanovništvo je turskoj vojsci pružilo jak otpor. Pred napadačima su ustanici svu imovinu koja bi bila korisna Turcima, nosili sa sobom ili je uništavali. Za relativno kratko vrijeme, usput slamajući pojedinačne otpore, vezir je sa vojskom došao na Cetinje.⁶⁵⁾ Tu su se ulogorili. Serasker se sa višim vojnim zapovjednicima smjestio u Cetinjski manastir, odakle je pozvao sve glavare Katunske nahije da ga posjete i izjave podaničku pokornost. Izuzev vladike Danila, koji je na vijest da se bosanski vezir sa vojskom približava Crnoj Gori, zajedno sa pukovnikom Miloradovićem pobjegao na mletačku teritoriju, seraskerovom pozivu su se odazvali skoro svi glavari Katunske nahije. Sa njima

⁶²⁾ G. Stanojević, *Novi podaci o tursko-crnogorskom ratu 1712. godine*, Istorijski zapisi, god. XXVI, knj. XX, sv. 1—2, Titograd 1973, 160.

⁶³⁾ Isto, 160.

⁶⁴⁾ J. N. Tomić, *Turski pohod...*, 189.

⁶⁵⁾ Isto, 182/3.

su došli prvaci i drugih crnogorskih nahija. Očekivali su da će ih Ahmed-paša dočekati sa prijekorima i od njih tražiti da plate štete koje su do tada nanijeli svojim susjedima. Međutim, na iznenađenje svih, serasker ih je lijepo dočekao. Savjetovao im je da mu u znak pokornosti i sigurnosti iz svojih plemena predaju taoce, te da plate uobičajeni harač i obećaju da se ubuduće više neće buniti protiv sultanove vlasti.⁶⁶⁾ Ovakvim blagim postupanjem želio je da bez većih ljudskih i materijalnih žrtava izvrši postavljeni zadatak.

Dubrovačke vlasti su budno pratile razgovore bosanskog vezira sa najuglednijim ljudima Crne Gore. O toku pregovora ih je obavještavao Miho Bunić iz Konavala, koji je pisao da je serasker od crnogorskih glavara tražio da mu sa svojim suplemenicima predaju oružje. Takođe im je vezir nudio da se presele na Kosovo koje je, poslije seoba srpskog stanovništva pod patrijarhom Arsenijem III Čarnojevićem 1690. godine, bilo slabo naseljeno, a pružalo bi im bolje životne uslove. Za uzvrat je tražio da se ubuduće Crnogorci obavežu da neće napadati susjede i otmati im imovinu. Crnogorski prvaci su bez dvoumljenja odbili ovu ponudu, smatrajući da bolji životni uslovi, ne bi mogli nadoknaditi slobodu koju su u crnogorskim krševitim planinama imali i da bi im prihvatanje vezirove ponude bila preskupa cijena.⁶⁷⁾ Ahmed-paša je ovim pokušao da sprovede raniju želju ne samo turskih vlasti u tim krajevima, nego i susjednih mletačkih i dubrovačkih da se ovo stanovništvo preseli u neki drugi pašaluk Carstva. Svi su smatrali da bi u novim životnim uslovima crnogorsko stanovništvo prema turskim vlastima postalo pokornije, te da ne bi nanosilo štete svojim susjedima kao što to čini u ovim nahijama. Na taj način bi se riješio crnogorski problem koji je još od XVII stoljeća u većoj mjeri postao prisutan za vlasti sve tri susjedne države.

Pošto su izjavili pokornost u ime svojih suplemenika i dali obećanja da će ubuduće biti mirni, vezir im je na njihovo traženje dao pismenu potvrdu kojom im oprašta ranije počinjene štete.⁶⁸⁾ Serasker je o tome obavijestio i susjedne mletačke vlasti. U pismu, koje je poslao Karlu Pizaniju, piše da su se crnogorski glavari pokajali za ranije zablude, te da su se obavezali da ubuduće nikome neće učiniti nikakvu štetu. Takođe, kako je navodio u pismu, predali su mu tražene taoce koji će biti garant ovih njihovih datih obećanja.⁶⁹⁾ O tome su bili upoznati i Dubrovčani.⁷⁰⁾ Potom je naredio rušenje manastira na Cetinju.⁷¹⁾ Rušenje bogomolje koja je za Crnogorce predstavljala svetinju uticalo je da se tek normalizovani tursko-crnogorski odnosi pogoršaju. O tome je u svom pismu od 13. avgusta 1712. godine pisao i mletački generalni pro-vidur u Veneciji.⁷²⁾ Po dragomanu Zanu Medunu, Pizani je seraskeru po-

⁶⁶⁾ Isto, 183.

⁶⁷⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 157; 3. VIII 1712.

⁶⁸⁾ J. N. Tomić, *Turski pohod...*, 183.

⁶⁹⁾ Historijski arhiv u Zadru, D. M., filza 104, pž. 32/1.

⁷⁰⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 207; 2. X 1712.

⁷¹⁾ V. Čorović, *Oдношaji Crne Gore...*, 53.

⁷²⁾ G. Stanojević, *Novi podaci...*, 160.

slao poklon i čestitao mu na postignutom uspjehu. Vrijednost ovog poklona je, kako se u dokumentu navodi, iznosila 571 dukat.⁷³⁾

Smatrajući da je izvršio dobivena naređenja, serasker je zapovijedio da se vojnici vrate svojim kućama. Sredinom avgusta 1712. godine je prvo otpustio odred janičara od 2500 ljudi, a onda dio vojske koja je bila pod komandom skadarskog Tahir-paše Mahmudbegovića. Sa vojskom iz Bosanskog ejaleta je Ahmed-paša namjeravao otići u Gacko, kako bi kaznio onaj dio Crnogoraca koji mu na Cetinje nije došao. Po izvršenju i ovog plana, namjeravao se vratiti u Travnik.⁷⁴⁾ Na Cetinju, nije ni pokušao podići tvrđavu. Daleka i usamljena od ostalih turskih utvrđenja, ova vojna posada bi bila izložena čestim napadima susjednih crnogorskih plemena. Za njeno izdržavanje bi bila potrebna veća novčana sredstva, a efekat prisutnosti bi bio veoma mali. Zbog toga je vezir s pravom smatrao da bi ovo vojno utvrđenje bilo kratkog vijeka.

Iako su priznali sultanovu vlast, platili harač i dali taoce, Crnogorci su još pri povratku seraskerove vojske nastavili sa svojom ranijom aktivnošću. Oni su pri povratku vojske bosanskog vezira napadali manje i veće turske odrede i nanosili im znatne materijalne i ljudske gubitke. Za ovaj pohod je u crnogorskoj istoriji vezan i mit o velikoj pobjedi Crnogoraca nad turskom vojskom na Carevom Lazu. Kod istoričara, koji su se bavili ovim periodom crnogorske istorije, razvila se velika diskusija da li je, ili nije bilo bitke na Carevom Lazu. Jedni su mišljenja, kao npr. vladika Vasilije Petrović, J. Eredeljanović, S. Bašagić, D. Vuksan, S. Mijušković, N. Vukičević i dr. da je do borbe došlo i da su crnogorske čete nanijele poraz seraskerovoj vojsci.⁷⁵⁾ J. Tomić i G. Stanojević smatraju da do borbe nije ni došlo, pa da i ne može biti govora o nekoj crnogorskoj pobjedi nad turskom vojskom. Na osnovu dokumenata iz dubrovačkog arhiva, V. Corović je smatrao da je do borbe moglo doći, ali da pobjeda crnogorske vojske nije bila onakvog značaja kakvom ju je opjevala narodna pjesma i prikazala tradicija i pojedini istoričari.⁷⁶⁾ Istoričar R. Dragičević je mišljenja da između seraskerove vojske i crnogorskih četa na jednom određenom mjestu i u toku jednog dana nije došlo do borbe kakvu prikazuju oni istoričari koji smatraju da je do borbe došlo, nego da su prilikom povlačenja seraskerove vojske iz Crne Gore, crnogorske čete napadale pojedine turske odrede i nanosile znatne gubitke, te da se to kasnije vezalo za jedan lokalitet Carevog Laza.⁷⁷⁾ Ovakvo Dragičevićevo mišljenje potvrđuju i brojni dokumenti u dubrovačkom i mletačkom arhivu. U jednom dokumentu se navodi da su Cr-

⁷³⁾ *Tomićeva zaostavština*, red. br. 522, st. sign. 8711/V, pismo, rukopis, Split 10. avgusta 1712.

⁷⁴⁾ J. N. Tomić, *Turski pohod . . .*, 191.

⁷⁵⁾ U svojim radovima su ovo mišljenje o velikoj pobjedi crnogorskog stanovništva nad seraskerovom vojskom isticali istoričari starije generacije, pogotovo istoričari XIX. Tek sa pojavom Tomićeve studije o turskom pohodu na Crnu Goru 1712. godine u kojoj ovaj dobar poznavalac crnogorske istorije toga vremena osporava da je uopšte došlo do neke veće bitke na Carevom Lazu, pa time i do crnogorske pobjede, među istoričarima je nastala polemika i traganje za dokazivanje istinitosti ove teze.

⁷⁶⁾ V. Corović, *Odnosaji Crne Gore . . .*, 63.

⁷⁷⁾ R. Dragičević, *Nekoliko napomena o boju na Carevu Lazu*, Istoriski zapisi, god. XIII, knj. XVIII, sv. 2, Titograd 1960, 369.

nogorci pri povratku turske vojske ubili oko 500 vezirovih ljudi, a veći dio Ahmed-pašine komore zarobili.⁷⁸⁾

Krajem avgusta 1712. godine bosanski vezir je uz velike ljudske i materijalne gubitke sa ostatkom vojske došao u Gacko, zadržavajući i dalje blag stav prema ustanicima. Djelimično na intervenciju generalnog providura Pizanija, a više da ostane dosljedan stavu koji je od samog pohoda na Crnu Goru zauzeo, Ahmed-paša je odustao od planiranog napada na onaj dio Crnogoraca koji mu se do tada nije bio pokorio. Obavijestio je vladiku Danila i dio crnogorskih glavara koji mu na poziv nisu došli na Cetinje da im oprašta sve prestupe koji su ovi nanijeli turskim vlastima, kao i podanicima Mletačke i Dubrovačke Republike. Šta više, cetinjski je vladika od seraskera dobio pismenu potvrdu kojom mu se garantuje da se bez ikakvog ustručavanja vrati na Cetinje, te da se po cijeloj svojoj eparhiji bez straha može kretati i obavljati crkvene obrede.⁷⁹⁾ Ovakav stav Ahmed-paše imao je cilj da odobrovolji onaj dio pristalica u Crnoj Gori koji su se i prije ovog pohoda zalagali za pregovore s turskim vlastima, a borbenije glavare da pokoleba i pokaže kako je turska carevina velikodušna prema svojim podanicima. Da je serasker u ovoj otvorenoj bici doživio veći poraz, sumnjam da bi se ovako ponašao prema dojučerašnjim pobunjenicima. Cio ovaj pohod turske vojske protiv Crne Gore trajao je oko deset nedjelja i, osim rušenja cetinjskog manastira, nije ostavio nekog dubljeg traga.⁸⁰⁾

Krajem avgusta, kad je seraskerova vojska napustila Crnu Goru, i ruski emisar Mihailo Miloradović je preko Senjske Rijeke otišao u Rusiju.⁸¹⁾ U septembru iste godine je i drugi ruski emisar, kapetan Ivan Lukačević, sa jednom grupom Crnogoraca takođe otišao u Rusiju.⁸²⁾ Blago ponašanje turske vojske, a naročito seraskera prema crnogorskim glavarima, iznenadilo je Pizanija. Ovaj ugledni mletački velikodostojnik je o svojim utiscima i zapažanjima, kako je već navedeno, redovno obavještavao Senat i dužda. Pizani je sumnjao da će se novonastali mir u tim krajevima održati na duže vrijeme. Bio je svjestan činjenice da su crnogorski prvaci ovako blago postupanje seraskerove vojske i samog vezira shvatili više kao znak njihove nemoći, nego kao iskrenu želju da ovim postupkom doprinese da se ubuduće crnogorsko stanovništvo ne pobuni protiv Porte. Slijedeći događaji su pokazali ispravnost ovakvog Pizanijevog mišljenja.

Smatrajući da je u potpunosti izvršio povjereni mu zadatak, Ahmed-paša je sa pratnjom 4. septembra 1712. godine otišao u Banjaluku, a ne u Travnik kako je ranije namjeravao.⁸³⁾ Tu je želio da vidi kako se odvijaju poslovi na izgradnji tvrđave koja se tih godina užurbano pravila. Poslije dva mjeseca od Porte je dobio pismo u kome ga obavještava da

⁷⁸⁾ J. N. Tomić, *Turski pohod ...*, 192.

⁷⁹⁾ Isto, 194.

⁸⁰⁾ Đ. B. Lazarević, *Istorija ...*, 85; V. Corović, *Istorija Jugoslavije*, Beograd 1933, 365.

⁸¹⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 175; 22. VIII 1712.

⁸²⁾ HAD, Isprave i akti, 18—181/1, 3346, dok. 192; 10. IX 1712.

⁸³⁾ HAD, Prepiska, 18—181/6, b, c, dok. 153; 4. IX 1712.

je zadovoljna njegovim izvještajem o pohodu na Crnu Goru i zadacima koje je izvršio.⁸⁴⁾

*
*
*

Poslije kratkotrajnog primirja, crnogorske čete su sa istim intenzitetom nastavile da upadaju na teritorije svojih susjeda. Pošto su pojedina crnogorska plemena bila u zavadi, koordiniranost njihovih akcija nije bila onako uspješna kao u nedavnoj prošlosti, iako su u istom broju upadali na mletačku i dubrovačku teritoriju.⁸⁵⁾

U to vrijeme su u Bosanskom ejaletu bile česte promjene vezira. Tako je umjesto Ahmed-paše, koji je otišao za namjesnika temišvarskog pašaluka, za novog bosanskog vezira Porta imenovala janičarskog zapovjednika Bećir-pašu. Ovo naimenovanje je naišlo na veliko negodovanje najuglednijih ljudi ovog ejaleta, jer su ga smatrali nedostojnim za ovo zvanje. Pod njihovim pritiskom, vlada u Carigradu je bila primorana da sa vezirske stolice ukloni Bećir-pašu koji je naimenovan za kliški sandžakbega.⁸⁶⁾ Novi bosanski vezir je postao Arnaut Ali-paša.⁸⁷⁾ Kao i njegov prethodnik, i on se kratko zadržao na ovom položaju. Krajem 1713. godine je umjesto njega za bosanskog vezira imenovan Numan-paša Čupričić. Za novog vezira se znalo da je bio vrlo strog, ali i pravičan. Važio je za nekorumpiranu ličnost, što je u to vrijeme u turskoj državi kod vodećih ljudi bila prava rijetkost. Prije ovog naimenovanja bio je na položaju velikog vezira, a zatim valije Krita.⁸⁸⁾ Do dolaska u Bosanski ejalet, nekoliko mjeseci je umjesto njega upravljao čehaja. Dolazak Numan-paše u Bosnu, izazvao je veliku pažnju susjednih mletačkih vlasti. O tome je Karlo Pizani pisao u martu 1714. godine i obavijestio dužda kako tih dana Bosanci očekuju dolazak novog vezira sa pratnjom od 200 konjanika.⁸⁹⁾ I Dubrovčani su, prema izvještaju svog konzula na Porti, Luke Kirika, bili obaviješteni o Čupričićevom dolasku u Bosnu.⁹⁰⁾ Tek u maju 1714. godine je Numan-paša došao u Bosanski ejalet.⁹¹⁾

Pored imenovanja Numan-paše za bosanskog vezira, krajem 1713. godine, Porta je tih dana u skadarskom sandžaku izvršila novo naimenovanje. Umjesto dotadašnjeg hadži Mehmed-paše, za skadarskog sandžakbega je imenovan bivši vezir Bosanskog ejaleta, Ahmed-paša. Postavljanje dvojice poznatih paša na položaje bosanskog, odnosno skadarskog namjesnika nije bilo slučajno. Ljudi sa Porte su bili svjesni da vojni pohod turske vojske na Crnu Goru 1712. godine nije dao željene rezultate. O tome ih je uvjerio stari i iskusni dotadašnji skadarski sandžak-

⁸⁴⁾ Tomićeva zaostavština, red. br. 521, st. sign. 8711/V, pismo, rukopis, Split 5. XII 1712.

⁸⁵⁾ J. Milović, *Zbornik dokumenata...*, br. dok. 44, 30; 2. VII 1713.

⁸⁶⁾ Tomićeva zaostavština, red. br. 529, st. sign. 8711/va/b, pismo, rukopis, 2. II 1713.

⁸⁷⁾ H. Kreševljaković i D. M. Korkut, *Travnik u prošlosti 1464—1878*, (naročito kao glavni grad Bosne 1699—1850), Travnik 1961, 137.

⁸⁸⁾ N. Filipović, *Tri bujuruldije Numan paše Čupričića*, kalendar Gajreta za 1941, Sarajevo 1941, 211 (dalje, N. Filipović, *Tri bujuruldije...*).

⁸⁹⁾ Tomićeva zaostavština, red. br. 530, st. sign. 8711/va/9, pismo, Zadar 12. III 1714.

⁹⁰⁾ HAD, Prepiska 18, 3162, dok. 30; 5. III 1714.

⁹¹⁾ H. Kreševljaković, *Travnik u prošlosti...*, 137.

beg hadži Mehmed-paša. On je u svojim redovnim izvještajima Porti za crnogorsko stanovništvo pisao veoma loše. U pismima sultanu Ahmetu III predlagao je jedan novi vojni pohod na Crnu Goru, gdje bi cjelokupno stanovništvo trebalo vojnički strože kazniti, pa čak u cilju veće sigurnosti i preseliti u neki drugi pašaluk Carstva.⁹²⁾

Numan-pašin dolazak su ubrzo osjetile mletačke vlasti. U izvještaju duždu od 15. maja, Pizani ga obavještava da je jedan veći odred turske vojske u jačini od 3000 ljudi došao na mletačku granicu. Njihov je zadatak bio da spriječe upade crnogorskih četa na teritoriju Hercegovačkog sandžaka,⁹³⁾ od kojih su imali štete ne samo sultanovi podanici islamske vjeroispovijedi, nego i hrišćani. Prilikom svoje kanonične posjete u toku 1714. godine po Bosni i Hercegovini, tadašnji pečki patrijarh Mojsije Čurla je od pravoslavnih vjernika bio obasut žalbama na štete koje su im crnogorske čete nanijele. Narod i sveštenstvo su zbog toga molili patrijarha da protiv Crnogoraca preduzme neke mjere koje bi uticale da se promijeni njihovo nedolično ponašanje prema nedužnim ljudima. Zbog toga je patrijarh Čurla, izlazeći u susret moliocima uputio jedno pismo istaknutom ozriničkom glavaru Vukoti Vukašiniću, u kome ga obavještava da je od pravoslavnog stanovništva iz susjednog Bosanskog ejaleta obasut tužbama na crnogorske čete. Stoga ga upozorava i prijeti mu da će, ako se ubuduće nastavi sa upadima na teritoriju ovog ejaleta, kao crkveni starješina biti primoran da cjelokupno crnogorsko stanovništvo anatemiše.⁹⁴⁾ Ovo patrijarhovo pismo, među crnogorskim plemenima nije nigdje pročitano. Za njegovu sadržinu, izuzev Vukašinića i cetinjskog vladike Danila, nije niko znao, a oni su smatrali da je najbolje da ga zadrže u tajnosti. To je bio razlog da, ne znajući za poruku pečkog patrijarha, crnogorske čete s nesmanjenim tempom i dalje vrše upade na teritoriju Bosanskog ejaleta i podjednako nanose štete i muslimanskom i hrišćanskom stanovništvu.

Vezir Numan-paša je neposredno po dolasku u Travnik od Porte dobio naređenje da se u što kraćem vremenu pripremi za vojni pohod na Crnu Goru. Pošto je u fermanu dat istorijat tursko-crnogorskih sukoba od 1712—1714. godine, naglašeno je da su Crnogorci prilikom posljednjeg Ahmed-pašinog pohoda dali i pismeno obećanje da će ubuduće biti poslušni sultanovi podanici. Tom prilikom je izdat hudžet, da će se, ako se ubuduće pojavi nepokornost, pobiti svi koji su stariji od sedam godina, a djeca i porodice odvesti u ropstvo. Međutim, čim je Ahmed-paša sa vojskom napustio te krajeve, vladika se vratio među buntovnike i na mjesto Rusa Mihaila postavio je za zapovjednika Vukotu (Vukašinića — pr. E.P.), jednog od buntovnika. Otkazana je pokornost i počelo ubijanje Muslimana i raje, koji su živjeli u okolici, a njihova djeca i obitelji odvođeni su u ropstvo. Zbog toga interesi države zahtijevaju da se odmetnici Crne Gore zbog njihove obijesti, neprijateljskog stava i smutnji razbiju i pokore, a manastiri i tvrđave, koje su im služile kao

⁹²⁾ J. N. Tomić, *Pohod Numan paše Čuprilića na Crnu Goru 1714*, Glas SKA CXLI, sv. 83, Beograd 1932.

⁹³⁾ *Tomićeva zaostavština*, red. br. 580, st. sign. 8711/Va/37, pismo, Zadar 15. V 1714.

⁹⁴⁾ J. N. Tomić, *Pohod...*, 68/9.

sklonište, poruše i da se zaštite žitelji i gradovi od njihovih zlodjela.⁹⁵⁾ Ubrzo je Čuprilić od Porte dobio i drugi ferman kojim se imenuje za seraskera ovog vojnog pohoda. U naređenju se bosanskom veziru prijete da će u slučaju slabo izvršenog posla biti pozvan na odgovornost i biti strogo kažnjen, bez obzira na ma kakve razloge se pozivao.⁹⁶⁾ Vlada iz Carigrada je ferman slične sadržine poslala u Skadar Ahmed-paši. U njemu je između ostalog pisala: »Tebi se pomenuti miri mirane naređuje (paša sa dva tuga — pr. E.P.) da se sa svojim savršenim kapu halkom (oružanom pratnjom — pr. E.P.) posadama tvrđava u skadarskom i drugim sandžacima, plemstvom, odžaklijama, te iz svake tri oporezovane kuće sa po jednim mobilisanim ratnikom uputiš njemu (Numan-paši — pr. E.P.) i podvrgneš pod njegovu komandu.« Dalje se u ovom naređenju Ahmed-paši kaže: »Kreni do mjesta gdje se buntovnici nalaze i kad počnu borbe i vi je prihvatite i sa Božijom pomoći ih razbijte. Ako pobjegnu i utvrde se u manastir, opkolite ih i otvorite vatru na manastir i utvrde i sve ih porušite. Uložite sve napore da se zasluženom kazne, kao i da se izvrši sve ono što iziskuju interesi države. Takođe se naređuje da se dobro pazi i čuva da se ovom prilikom od raje i naroda ne uzima besplatno hrana i opskrba, a isto tako ne uzimati bespravno i nasilno novac.«⁹⁷⁾ Prijepise ovog carskog fermana su dobili i hercegovački mutesarrif Bekir-paša, dukađinski Tahir-beg Mahmudbegović, prizrenski Ahmed-beg, elbasanski Zejnil-beg, te nadzornik vučitrnskog sandžaka Ebu Bekir. Svi oni su bili predviđeni da sa vojskom iz svojih sandžaka učestvuju u pohodu protiv Crnogoraca.⁹⁸⁾ Sljedeći Portini fermanni, koje je Čuprilić dobivao u Travnik, bili su još precizniji. U njima se, pored već ranije navedenih uputstava i zadataka traži da serasker od crnogorskih plemena uzme taoce koje po svojoj volji izabere, te da po svaku cijenu uhvati živog cetinjskog vladiku Danila, ozriničkog glavaru Vukotu Vukašinovića i sina mu Đukana, kao i šesnaest najuticajnijih ljudi iz Katunske nahije, koji su bili glavne kolovođe pobune Crnogoraca protiv sultanove vlasti. Od bosanskog je vezira Porta u to vrijeme tražila da, prilikom njegovog vojnog pohoda, najnepokornija plemena iz Katunske nahije, kao npr. Ozriniće, Cuce, Bjelice i Cekliće, preseli u neki drugi pašaluk. Ta plemena je trebalo naseliti u neku ravnicu koja je od Katunske nahije udaljena najmanje nekoliko dana hoda.⁹⁹⁾ Iako se ne navodi ime ove ravnice, smatram da se mislilo, na Kosovo polje koje je u to vrijeme bilo skoro bez ikakvog stanovništva.

Kao i uvijek, tačan i savjestan, a uz to plašćći se i neuspjeha, Numan-paša je preduzeo najopsežnije pripreme za predstojeći pohod. Vojnim zapovjednicima cijelog Bosanskog ejaleta je izdao naređenja da se sa svojom vojskom pripreme za predstojeći vojni pohod na Crnu Goru. Istovremeno je od Porte zatražio jedan odred ratnih veterana koji bi imao zadatak da svojim prisustvom ojača borbenu raspoloženu turske vojske koja bude učestvovala u kaznenoj ekspediciji. Numan-paša

⁹⁵⁾ M. D., 54, 4/2, 1126 (1714).

⁹⁶⁾ M. D., 54, 9/1, 1126 (1714).

⁹⁷⁾ M. D., 5, 5/1 i 6/1, 1126 (1714).

⁹⁸⁾ Isto, isti dokument.

⁹⁹⁾ Đ. B. Lazarević, *Istorija...*, 87.

je od vlade iz Carigrada zatražio i novčanu pomoć, kako bi na taj način zaštitio stanovništvo Bosanskog ejaleta od finansijskih izdataka za taj pohod.¹⁰⁰⁾ Za ove vezirove zahtjeve Porti, ubrzo su, od svojih prijatelja, saznali istaknutiji bosanski prvaci. Ta vezirova namjera naišla je na velike simpatije i donijela mu zasluženu popularnost.

Ubrzo je na seraskerove zahtjeve, Numan-paši sa Porte stigao odgovor u kome ga vlada iz Carigrada obavještava da smatra njegove zahtjeve za vojnim pojačanjem nepotrebnim. Ljudi sa dvora su bili mišljenja da je Numan-paši bio sasvim dovoljan broj vojnika iz Bosanskog ejaleta i pomoć vojske iz navedenih sandžaka. Zbog toga su mu uskraćivali dalje vojno pojačanje. Takođe je Porta bila mišljenja da bosanski vezir vrši veoma sporo pripreme za predstojeći vojni pohod, te da na osnovu izvještaja, koje je u to vrijeme primila, u Bosanskom ejaletu vlada vojnička nedisciplina.¹⁰¹⁾ Ipak, želeći da pomogne seraskera, Porta je svim dizdarima tvrđava i palanki u Bosanskom ejaletu poslala naređenje u kome kaže: »Sada se naređuje vama dizdarima tvrđava i palanki pomenutog ejaleta i agama posada da uz posredstvo mubašira (emisarara — pr. E.P.) uvaženog kapidžibaše Jusufa, kome je naređeno da mobiliše vojsku, dignete posade tvrđava i palanki i uputite ih Numan-paši, te da uložite sve snage da se pod njegovom komandom dobro okonča ovaj zadatak.«¹⁰²⁾ Ova Portina naređenja su dala željeni uspjeh. Iz svih krajeva ejaleta veziru je počela dolaziti vojska. Tih dana je Numan-paša od Porte dobio novi ferman. U njemu se vezir obavještava o ranijem zahtjevu da se stanovništvo Bosanskog ejaleta oslobodi novčanih obaveza za predstojeći vojni pohod na Crnu Goru tj. da se zahtjev odbija. Kako bi ublažila svoj odgovor, na drugi vezirov zahtjev za janičarima, Porta je djelimično pozitivno odgovorila. Bosanskom veziru se dozvoljavalo da iz Sarajeva, Visokog, Livna, Višegrada, Rogatice i drugih mjesta uzme 2000 janičara. Takođe se dozvoljava da iz tvrđava cijelog Bosanskog ejaleta vezir ima pravo da uzme po jednu četvrtinu nefera (običnih vojnika — pr. E.P.). Seraskeru se zatim preporučuje da prema svojim potčinjenim bude strog i energičan, te da im ni u jednoj fazi vojnih priprema ne dozvoli nikakvu mlitavost.¹⁰³⁾ Porta je u to vrijeme obavijestila i zapovjednika skadarske tvrđave Hasana Hasećija da je imenovan zapovjednikom svih janičara koji učestvuju u vojnom pohodu protiv Crne Gore. O tome su bili upoznati i janičarski serdari u Bosanskom ejaletu. Naređuje im se kao vojnim starješinama da, pored serdara, u svim pitanjima na ovom pohodu slušaju i izvršavaju Hasećijeva naređenja.¹⁰⁴⁾

Interesovanje Porte kako se odvijaju pripreme vojske za predstojeći vojni pohod, uticalo je da su u svim mjestima Bosanskog ejaleta, kao i u skadarskom, prizrenskom i vučitrenskom sandžaku, sa velikom odgovornošću i pažnjom izvršena dobivena naređenja. Razlog zainteresovanosti ljudi sa Porte bio je, ne samo zbog prestiža sa susjednim mle-

¹⁰⁰⁾ J. N. Tomić, *Pohod...*, 72.

¹⁰¹⁾ M. D., 54, 10/1, XX 1126. (1714).

¹⁰²⁾ M. D., 54, 10/2, 1126. (1714).

¹⁰³⁾ M. D., 54, 11/1, 1126. (1714).

¹⁰⁴⁾ M. D., 54, 11/2, 1126. (1714).

tačkim vlastima u tim krajevima, nego i zbog rata koji su vojni krugovi Carstva tih dana pripremali protiv Venecije. Zbog toga je ovaj vojni pohod turske vojske na Crnu Goru i sa gledišta širih vojnih i političkih koncepcija Carstva imao veliku važnost.¹⁰⁵⁾

I mletačke vlasti su pratile vojne pripreme susjednih paša sa velikom pažnjom. Novi generalni providur Dalmacije i Albanije Anđelo Emo je od svojih uhoda nastojao da bude što bolje obaviješten o vojnim pripremama turske vojske. Saznao je da je tih dana veći dio crnogorskog stanovništva sa velikom zabrinutošću i pažnjom pratio turske vojne pripreme i sa strahom očekivao dolazak seraskerove vojske u njihove nahije.¹⁰⁶⁾ Numan-paša Čuprilić je tih dana poslao pismo kotorskom providuru Nikoli Kontariniju, u kome ga upozorava da vodi računa kako njegove granične službe izvršavaju dužnosti za koje su određene. Takođe mu preporučuje da ne dozvoli prelazak Crnogoraca na mletačku teritoriju, te da od trenutka kada primi ovo pismo prema crnogorskim nahijama preduzme totalnu ekonomsku i političku blokadu.¹⁰⁷⁾ Ovo vezirovo upozorenje je Kontarini najozbiljnije shvatio. Od tada, pa sve do izbijanja tursko-mletačkog rata, krajem 1714. godine, kotorski je providur zaveo nad crnogorskim nahijama potpunu ekonomsku i političku blokadu. Slično mletačkim vlastima, i dubrovačke su prema Crnoj Gori preduzele iste mjere. Dubrovački Senat je 30. jula 1714. godine odlučio da podanici Republike ubuduće ne održavaju veze sa Crnogorcima.¹⁰⁸⁾

Pošto je preduzeo odgovarajuće mjere kod crnogorskih susjeda, Mlečana i Dubrovčana da Crnu Goru politički i ekonomski izoluje, serasker Čuprilić je istaknutijim crnogorskim glavarima tih dana poslao pismo. U njemu je tražio da ovi u ime svojih suplemenika daju pismenu izjavu da će ubuduće biti pokorni sultanovi podanici koji će na vrijeme plaćati propisani harač, te da će bez protesta pristati da se najnemirnija crnogorska plemena iz svojih sela presele u neki drugi pašaluk Carstva.¹⁰⁹⁾ Na ovaj način je serasker želio još više da unese razdor. Tako bi sa manjim poteškoćama izvršio naređenja iz fermama. To je dovelo dotadašnje jedinstvo crnogorskih plemena u iskušenje. Početkom avgusta 1714. godine, u dolini rijeke Zete održan je opšti crnogorski Zbor na kome se većina prisutnih prvaka izjasnila da prihvata vezirove zahtjeve kako bi, bar na taj način, kao i u nedavnoj prošlosti (iz 1706. godine), izbjegla vojni pohod turske vojske. Ovoj odluci su se suprotstavili glavari Katunske nahije. Oni su bili svjesni da se vezirova namjera o preseljenju najnepokornijih plemena odnosi na njih, te da je Katunska nahija najviše izložena opasnosti koja se nadvila nad Crnom Gorom. Zbog toga su se glavari ove nahije zalagali da sva crnogorska plemena jednodušno pruže otpor seraskerovoj vojsci. U tome su djelimično imali uspjeha.

¹⁰⁵⁾ N. Filipović, *Tri bujuruldije...*, 206.

¹⁰⁶⁾ *Tomićeva zaostavština*, red. br. 535, st. sign. 8711/Va/15, pismo, Zadar 18. VII 1714.

¹⁰⁷⁾ Isto, red. br. 540, st. sign. 8711/Va/19, pismo prevedeno u Herceg-Novom 19. VII 1714.

¹⁰⁸⁾ V. Čorović, *Oдношaji Crne Gore...*, 92.

¹⁰⁹⁾ J. N. Tomić, *Pohod...*, 78.

I susjedni, skadarski Ahmed-paša je dosta uticao na ovo nejedinstveno držanje najuglednijih prvaka Crne Gore. Prvacima crnogorskih nahija, na koje je računao da će biti kolebljivi u svojim odlukama, on je tih dana poslao pisma u kojima im savjetuje da bosanskom veziru predaju cetinjskog vladiku Danila, Vukotu Vukašinovića i još osamnaest najbuntovnijih glavara koje je namjeravao poslati u Carigrad,¹¹⁰⁾ te da će tek poslije toga od seraskerove vojske biti pošteđene sve nahije. Ubrzo iza ovog zahtjeva, Ahmed-paša je poslao crnogorskim glavarima nova pisma. U njima ih je pozvao da mu zajedno sa glavarima brdskih plemena dođu u Skadar. Pozivu su se odazvali samo glavari Crmničke nahije, kao i prvaci plemena Kuća, Pipera i Vasojevića i tom prilikom mu u ime svojih plemena izjavili pokornost. O ovoj posjeti je bio obaviješten i bosanski vezir. Želeći da provjeri odanost plemena čiji su glavari došli skadarskom paši, serasker Cuprilić je od njih zatražio da mu prilikom pohoda na Crnu Goru daju po jedog taoca. Suprotno njegovom očekivanju, glavari su mu ponudili po dva.¹¹¹⁾

Krajem avgusta 1714. godine, Numan-paša je u Bosanskom ejaletu vršio posljednje pripreme za predstojeći pohod. U Nevesinjskom polju se još od sredine avgusta sa 4000—5000 vojnika nalazio hercegovački mutesarraf Bećir-paša. Po seraskerovom naređenju, on je sa ovom vojskom krajem mjeseca otišao u Počitelj, kako bi bio bliži dijelu fronta koji mu je ratnim planom bio povjeren.¹¹²⁾ Za zborna mjesto cjelokupne turske vojske koja je trebalo da učestvuje u predstojećem pohodu bilo je određeno Gatačko polje. Prema već ranije utvrđenom planu, seraskerova vojska bila je podijeljena na tri veća odreda. Najveći dio bio je pod njegovom neposrednom komandom. Ostala dva dijela bila su povjerena skadarskom Ahmed-paši i hercegovačkom Bećir-paši. Odred kojim je komandovao Numan-paša bio je sastavljen od 2000 janjičara, plaćenih sejmehana i mobilisanih ljudi iz svih sandžaka Bosanskog ejaleta. Ovo odjeljenje brojilo je oko 15 000 vojnika. U njegovom sastavu se nalazilo i teško naoružanje od nekoliko topova, kao i glavna komora. Od najuglednijih vojnih zapovjednika, koji su komandovali dijelom ovog odjeljenja, bio je Durmiš-paša Čengiç. Glavnina vojske se prvo okupila u Sarajevu, odakle je početkom avgusta otišla u Nevesinjsko polje, a zatim u Gatačko. Tu ih je zatekao početak muslimanskog posta, mjesec ramazan.¹¹³⁾

Drugi odred vojske bio je pod komandom skadarskog Ahmed-paše. On je brojao oko 8 000—10 000 ljudi. Sastojao se isključivo od Albanaca iz skadarskog sandžaka. Poučen ranijim iskustvom iz vojnog pohoda na Crnu Goru 1712. godine, Ahmed-paša je ovog puta pokušao da ispravi ranije greške. On je sa vojskom zaposjeo veliki prostor od Brda do mletačke granice prema Paštrovićima. Na taj je način želio da zaplaši plemena iz tih krajeva i onemogući ih da u bilo kom vidu pruže pomoć crnogorskom stanovništvu prilikom predstojećeg vojnog pohoda. Prema

¹¹⁰⁾ *Tomićeva zaostavština*, red. br. 542, st. sign. 8711/Va/20, Skadar, 18. VIII 1714.

¹¹¹⁾ J. N. Tomić, *Pohod ...*, 78.

¹¹²⁾ Isto, 79.

¹¹³⁾ Isto, 86.

seraskerovom planu, najveći dio Ahmed-pašinoj odjeljenja je trebao da se kreće od Podgorice prema Spuzi, odakle bi zatim nastavio put u pravcu Cetinja.

Treće odjeljenje koje je trebalo napustiti Crnu Goru bilo je pod komandom Bećir-paše. Ono je bilo najmanje. Brojalo je svega 4000—5000 ljudi. To je bilo većinom mobilisano ljudstvo iz Hercegovačkog sandžaka i iz tamošnjih tvrđava. Prema planu bilo je raspoređeno između seraskerovog i Ahmed-pašinoj odjeljenja. Glavni zadatak mu je bio da povezuje prva dva odjeljenja turske vojske, te da ne dozvoli povezivanje katunskih sa brdskim plemenima.¹¹⁴⁾ Ulcinjski gusari su sačinjavali rezervu. U slučaju potrebe, imali su zadatak da sa mora napadnu Grbljane. Tako je u glavnim crtama, izgledao seraskerov plan za napad na Crnu Goru.

Početak septembra 1714. godine je nadintendant Buća obavijestio generalnog providura Ema da će turska vojska tih dana sigurno napasti najnemirnija crnogorska plemena, kao npr. Ozriniće, Cuce, Bjelice i Cekliće. Bućina pretpostavka da izuzev navedenih plemena ostala neće biti kažnjena bila je zasnovana na provjerenim vijestima da su glavari ostalih crnogorskih plemena u to vrijeme otišli Ahmed-paši na poklonjenje i obećali da će ubuduće biti mirni sultanovi podanici. Znajući da je već jednom ovakvo držanje crnogorskih prvaka prema turskim zapovjednicima uticalo da do realizovanja planiranog vojnog pohoda nije došlo, nadintendant Buća je pretpostavljao da će se to i ovog puta ponoviti.¹¹⁵⁾ Ove pretpostavke su u jednom trenutku i izgledale ostvarljive.

Iako je u potpunosti vojnički bila spremna da otpočne sa napadom, seraskerova vojska je mirovala. Ovako njeno držanje imalo je drugi cilj. Bosanski vezir je dobro znao da vojska koja se drži islamskih obreda, kao što je u tom slučaju turska, nije u stanju da za vrijeme posta izvršava povjerene joj zadatke, kao što to može u drugim mjesecima. Zbog toga je i ovaj napad odložio za sredinu oktobra, kada se završavao mjesec posta. I dok se seraskerova vojska na Gatačkom polju odmarala, sa Porte je Numan-paši stigao ferman u kome ga vlada iz Carigrada požuruje da prije nastupanja zimskog perioda pristupi realizovanju postavljenog mu zadatka. Tu se između ostalog kaže: »Zima je na pragu, pa je želja Porte i to se od tebe bezuslovno traži da se pomenuti zlotvori u susjedstvu Bosne pokore i tamošnja mjesta i narod obezbijedi i osigura. Očekuje se da će se ovaj zadatak obaviti na opšte zadovoljstvo prema ranije izdatom naređenju, prije nego nastupi ovogodišnja zima. Ništa ne smije ostati nezavršeno. Ako budeš ostavio za iduću godinu, neće se uzeti nikakva isprika i sigurno ćeš biti kažnjen. Obrati punu pažnju ovom važnom poslu i uložij krajnje napore da se to što prije okonča.«¹¹⁶⁾

Krajem septembra 1714. godine, seraskerova vojska izvršila je posljednje pripreme. U bujuruldiji od 25. septembra (16 dana ramazana 1126) bosanski vezir je za zapovjednika prethodnice dijela vojske kojom

¹¹⁴⁾ Isto, 83/4.

¹¹⁵⁾ S. Mijušković, *Događaji...*, 213/14.

¹¹⁶⁾ M. D., 54, 13/1, 1126. (1714).

je neposredno rukovodio odredio hadži Salih-agu Ćurčića iz Sarajeva. Ovu prethodnicu je trebalo da sačinjava 300 strijelaca sejmena, te posade janjičara iz derventske i livanjske tvrđave, kao i 800 pješaka iz posada Kolašina, Nikšića i njegove nahije. Dan kasnije, 26. septembra, serasker je svojim zapovjednicima izdao novu naredbu. U njoj se starješinama cjelokupne vojske naređivalo da izvrše popis vojnika koji se nalaze pod njihovom komandom, kako bi znao ko se odazvao njegovom pozivu, a ko nije, da bi ga kasnije kaznio. Desetak dana nakon toga, vezir je izdao i treću bujuruldiju u kojoj zapovjedniku prethodnice svog odjeljenja naređuje da bude sa njegovom pratnjom. Pored toga mu savjetuje da vojnici budu oprezni u kretanju i kontaktiranju, te da se sa rezervnom hranom snabdiju za potrebe u trajanju od desetak dana.¹¹⁷⁾

Zadnjih septembarskih i prvih oktobarskih dana, vrijeme je bilo prohladno i suvo. Ovakve vremenske prilike su odgovarale seraskerovoj vojsci za izvršenje postavljenih zadataka. Čim je, 12. oktobra prestao mjesec posta, sva tri odjeljenja turske vojske pod seraskerovom komandom pošla su u napad na Crnu Goru.¹¹⁸⁾ U ovom napadu je, kako navode mletački izvori, učestvovalo oko 30 000 turskih vojnika.¹¹⁹⁾

Prema već ranije utvrđenom planu, bosanski vezir je sa svojim odjeljenjem od 15 000 vojnika pošao iz Gacka u pravcu Nikšića. Odatle mu je bilo najpovoljnije da rukovodi cjelokupnom operacijom vojske koja je učestvovala u pohodu. Došavši bez poteškoća u Nikšić, nastavio je put prema Katunskoj nahiji. Za razliku od prošlog Ahmed-pašinog pohoda, crnogorsko stanovništvo predavalo se bez ikakvog otpora. Za relativno kratko vrijeme pašin odred, preko Broćanca i Uvale došao je na Čevo.¹²⁰⁾ Osnovni zadatak koji se postavio pred ovaj odred bio je napad na katunsko pleme OZRINIĆA. OZRINIĆI su pod vođstvom glavara Vukote Vukašinića i njegovog sina Đukana predstavljali najborbeniji dio crnogorskog stanovništva. Čete iz ovog plemena su takođe upadale i na teritorije Dubrovačke i Mletačke Republike i uznemiravale podanike ovih država. Zbog toga je u seraskerovom planu teritorija OZRINIĆA bila predviđena kao zborni mjesto glavnine vojske koja je učestvovala u pohodu. Čupričić je time želio ne samo da pokaže svoju nadmoć, nego i da donekle unizi pripadnike ovog plemena.¹²¹⁾

Istovremeno sa napadom prvog odjeljenja, u akciju je prešlo i Ahmed-pašino.¹²²⁾ Kao i u prethodnom pohodu na Crnu Goru, skadarski

¹¹⁷⁾ N. Filipović, *Tri bujuruldije...*, 226.

¹¹⁸⁾ Izuzev dr Hazima Šabanovića, koji (u Enciklopediji Jugoslavije, drugi dio, izdate u Zagrebu 1956, 638) uzima ovaj navedeni datum kao početak napada Čupričićeve vojske na crnogorske nahije, svi drugi istoričari su 25. septembar 1714. godine uzimali kao datum kada je seraskerova vojska napala Crnu Goru. Međutim, pošto se svi slažu da je do napada vojske na crnogorske nahije došlo prvog dana ramazanskog Bajrama, to sam, upoređujući hidžretsku godinu sa današnjim datiranjem, zaključio da je dr Šabanović imao to u vidu i da je on jedini ne pridržavajući se ranijeg datiranja ovog napada kod drugih istoričara, uzeo 12. oktobar kao dan kada je vojska bosanskog vezira pošla u planirani pohod.

¹¹⁹⁾ *Tomićeva zaostavština*, red. br. 558, st. sign. 8711/Va^{viii}/28, naredba za saslušanje, pismo, prilog 8 broju 550, Kotor 25. X 1714.

¹²⁰⁾ Đ. B. Lazarević, *Istorija...*, 88.

¹²¹⁾ J. N. Tomić, *Pohod...*, 33.

¹²²⁾ Đ. B. Lazarević, *Istorija...*, 88.

paša je iz Spuške tvrđave, gdje se sa dijelom vojske bio ulogorio, pošao u napad na Katunsku nahiju. Njegovo odjeljenje napredovalo je prema Cetinju ne nailazeći na otpor. Bez većih vojnih angažovanja pojedinačni otpori branilaca su sa lakoćom slomljeni. Manje crnogorske čete koje su pružale otpor bile su potisnute prema mletačkoj granici i pod padinama Lovćena se žilavije branile. Uvidjevši uzaludnost svakog otpora daleko brojnijem napadaču, ove čete su se povukle u nepristupačnije predjele Katunske nahije gdje su namjeravale da se sa svojim porodicama prebace preko slabije kontrolisanih granica na mletačku teritoriju. Pet dana nakon početka ratnih operacija, 17. oktobra, ovo odjeljenje turske vojske zauzelo je Cetinje i izbilo na Njeguše.¹²³⁾

Treće odjeljenje, pod komandom Bećir-paše, prodrlo je prema mletačkoj granici u pravcu Kotora. Zadatak mu je bio da sprečava pokušaje prebjegavanja Crnogoraca na mletačku teritoriju.¹²⁴⁾ I ono je bez teškoća zauzelo planirane položaje.

Opkoljenima sa sviju strana dobro opremljenom i uvježbanom turskom vojskom, braniocima su na raspolaganju ostala samo dva izbora: predati se napadaču ili se povući u nepristupačne pećine. Za drugo se opredijelilo oko 600 Crnogoraca koji su, predvođeni ozriničkim glavom Vukotom Vukašinićem, krenuli sa porodicama prema najzabačenijim krajevima Katunske nahije. Skoro nečujno je tih dana u opštoj gužvi i neizvjesnosti Crnu Goru napusio cetinjski vladika Danilo. Našao je utočište na teritoriji Mletačke Republike, odakle je zajedno sa najužom pratnjom otišao u Rusiju preko Senjske Rijeke i Beča.¹²⁵⁾

Prilikom napada na Crnu Goru, turski vojnici su dobili naređenja da prema zarobljenom stanovništvu postupaju po svojoj volji. Koristeći se dobivenim vlašćenjima, oni su otpočeli sa pljačkanjem imovine i paljenjem kuća stanovništva. Svaki čovjek, koji je i najmanjim gestom pokazao nezadovoljstvo zbog prisustva turske vojske, bio je ubijen bez milosti. Slomivši svaki otpor, vojska se dala u potjeru za odbjeglih stanovništvom. Vojnici su palili lagume na ulazima u pećine i špilje da bi dimom primorali odbjegle da izađu i predaju se. Mnoge su na licu mjesta ubijali, dok ih je jedan broj bio zarobljen i kao ratni plijen odveden iz Crne Gore.¹²⁶⁾ Zanimljivo je da su najuporniji radije ostajali da se uguše u pećinama, nego da se predaju Turcima. Mletački izvori navode da je tom prilikom oko 50 Crnogoraca ugušeno dimom.¹²⁷⁾

Koristeći se povoljnim terenom, i pored pojačane kontrole na granici, jedan dio Crnogoraca, predvođen Vukotom Vukašinićem, u noći je tajno prešao na mletačku teritoriju da se skloni kod rođaka i prijatelja. Za vrijeme ovog vojnog pohoda vlada Dubrovačke Republike držala se neutralno i stajala po strani. Ni turski vojnici, ni crnogorske čete tada nisu upadali u njenu oblast.¹²⁸⁾

¹²³⁾ J. N. Tomić, *Pohod...*, 88.

¹²⁴⁾ Salih Sidki Hadžihuseinović-Muvekit, *Tarihi diyari Bosna* (Istorija Bosne), Gazi Husrefbegova biblioteka u Sarajevu, knj. II, sv. IV (dalje, Muvekit).

¹²⁵⁾ J. N. Tomić, *Pohod...*, 86/7.

¹²⁶⁾ Muvekit, II, sv. IV.

¹²⁷⁾ J. N. Tomić, *Pohod...*, 87.

¹²⁸⁾ V. Čorović, *Odnosaji Crne Gore...*, 95/6.

Smatrajući da je vojska izvršila zadatak iz fermana, Numan-paša je 20. oktobra pozvao sve vojne zapovjednike kod sebe na razgovor. Bili su pozvani i preostali crnogorski prvaci iz Njeguša, Župe, Rijeke, Zete, kao i glavari Maina, Pobara, Brajića, Cetinja, Lješkopolja i Čeklića. Serasker je prisutnim glavarima saopštio da, prema carskom fermanu, treba da sruše sva utvrđenja i da predaju oružje. Glavari su njegove zahtjeve dijelom prihvatili. Pristali su da u svojim nahijama sruše sve zgrade i utvrđenja koja bi se mogla koristiti za vojne potrebe, ali su se usprotivili naredbi da predaju oružje. Njoj su se pokušali oduprijeti pod izgovorom da bi predaja ličnog naoružanja, koje su uvijek slobodno nosili, bila velika uvreda ne samo za njih i njihove saplemenike, nego i za samog sultana, koji bi time pokazao da nema povjerenja u svoja podanike. Vezir im je, zatim, saopštio da pripadnike plemena Ozrinića, Cuca, Bjelica i Čeklića namjerava preseliti u neki drugi pašaluk Carstva, da bi time izvršio još jedan od zadataka koji su mu povjereni.¹²⁹⁾ Istovremeno kada je u svoj šator pozvao vojne zapovjednike i preostale crnogorske glavare, serasker je poslao Porti pismeni izvještaj u kome obavještava pretpostavljene da je izvršio naređenje iz fermana.¹³⁰⁾

U jednom trenutku je izgledalo da će se turska vojska duže vrijeme zadržati u crnogorskim nahijama. Pronosile su se vijesti kako će se na Cetinju i u još nekim crnogorskim mjestima podići manje turske utvrde. U njima bi se smjestili vojnici da u zimskom periodu hvataju odbjegli crnogorsko stanovništvo i predaju ga susjednim turskim vlastima.¹³¹⁾ Ovo su, međutim, bile netačne glasine. Već 4. novembra serasker se sa glavninom vojske iz crnogorskih brda spustio u dolinu rijeke Zete i krenuo u pravcu Spuža. Put kojim se vojska vraćala iz Katunske nahije nije bio slučajno izabran. Numan-paša je želio da kazni stanovništvo Crmničke nahije, koje je 1711. i 1712. godine pristalo uz ruske emisare i susjednim turskim vlastima nanijelo velike štete. Njegovi vojnici su se i u ovoj nahiji bez milosti surovo obračunavali sa iznenađenim ljudima. Izvjestan broj ih je ubijen, a većina je povedena u zarobljeništvo. Tek poslije toga glavni dio seraskerove vojske došao je u Spuž. Ovdje su ga sačekale starješine druga dva odjeljenja vojske. Vezir je u Spužu izdao naredbu da se pogubi 14 istaknutijih glavara koji su bili glavni nosioci otpora. Vojska je zatim, preko Plješivice i Palonice, došla u Nikšić.¹³²⁾ U ovoj, već tada poznatoj tvrđavi, kratko su se zadržali. Iz Nikšića je Numan-paša po kapidžibaši Jusufu poslao novi izvještaj na Portu, a kao ratni trofej i 30 istaknutijih zarobljenih crnogorskih glavara. Ostalo zarobljeno stanovništvo turska vojska povela je sa sobom.¹³³⁾ Prema izvaji koju je mletačkim vlastima tih dana dao Đorđe Lucić iz Sutorina, seraskerova vojska je u Crnoj Gori potpuno razorila pet sela,¹³⁴⁾ a više

¹²⁹⁾ Tomićeva zaostavština, red. br. 558, st. sign. 8711/Va^{viii}/28, naredba za saslušanje, pismo, prilog 8 broju 550, Kotor 25. X 1714.

¹³⁰⁾ H. Šabanović, *Enciklopedija Jugoslavije* 2, Bosna, Zagreb MCMLVI (1956), 550.

¹³¹⁾ Đ. B. Lazarević, *Istorija...*, 88.

¹³²⁾ Isto, 89.

¹³³⁾ J. N. Tomić, *Pohod...*, 95.

¹³⁴⁾ Vjerovatno se misli na sela onih crnogorskih plemena koja se pominju u sultanovom fermanu da ih treba raseliti, a to su: Ozrinići, Cuci, Njeguši, Bjelice i Čeklići.

od 2000 ljudi, žena i djece povela je sa sobom kao ratne zarobljenike.¹³⁵⁾ Lucić je, zatim, izjavio da su sve vojne starješine ispratile seraskera do Gacka. Ovdje su Ahmed-paša i Bećir-paša od njega dobili nova naređenja. Trebalo je da se Ahmed-paša sa dijelom vojske vrati u Spuž, a Bećir-paša u Nikšić, odakle će vojnim odredima nastaviti sa proganjanjem preostalog stanovništva i sprečavanjem njegovog povratka u razrušene domove. Serasker je nastavio put iz Gacka za Bosnu sa preostalom vojskom i zarobljenicima.

Razlog ovog turskog pohoda na Crnu Goru mogao bi se sumirati u sljedećem: 1. Nikada crnogorsko stanovništvo ni prije, ni kasnije za vrijeme turske vlasti nije zapamtilo i pretrpjelo veće ljudske gubitke i razaranja kao što je to bilo u ovom pohodu; 2. djelimično je jedan dio Crnogoraca sa svojim porodicama našao spas kod svojih rođaka i prijatelja koji su stanovali na teritoriji Mletačke Republike; 3. najveće ljudske žrtve i materijalne štete pretrpjeli su stanovnici Katunske i Crmničke nahije, a naročito sela OZRINIĆA, CUCA, BJELICA i ČEKLIĆA.

Prilikom potjere za odbjelim stanovništvom, seraskerovi vojnici su iz pećina i uvala zarobili i pobili oko 400 ljudi. Jedan dio glavara bio je po Numan-pašinom naređenju ubijen, a manji dio je poslan u Carigrad. Preko 2000 stanovnika Crne Gore je vojska odvela sa sobom u Bosnu. Oni su bili dovedeni na Glasinac, koji je u to vrijeme bio slabo naseljen, a po svojim klimatskim i privrednim uslovima odgovarao dovedenim Crnogorcima. U užem i širem području Glasinca ovi su zarobljenici sa svojim porodicama naseljeni na čiflucima vojnih zapovjednika i vojnika koji su učestvovali u ovom pohodu. Ovo je tokom XVIII stoljeća bio jedini primjer nasilnog dovođenja na čifluke spahija u Bosanskom ejaletu.¹³⁶⁾

No, i pored velikih razaranja i žrtava, koje su u ovom pohodu pretrpjele crnogorske nahije, Numan-paša nije u potpunosti izvršio naređenja Porte. Tako, na primjer, nije uhvatio najvažnije kolovođe pobune, ozrničkog glavara Vukotu Vukašinovića i cetinjskog vladiku Danila. Nije uspio ni da u potpunosti preseli plemena iz Katunske nahije.¹³⁷⁾ Tako se, sa djelimičnim uspjehom, a velikim žrtvama crnogorskog stanovništva završio pohod turske vojske na Crnu Goru u prvim godinama XVIII stoljeća.

¹³⁵⁾ *Tomićeva zaostavština*, red. br. 564, st. sign. 8711/Va^{viii}/29, saslušanje, prilog 6 iz 559; 14. XI 1714.

¹³⁶⁾ A. Sućeska, *Popis čifluka u rogatičkom kadiluku iz 1835. godine*, POF XIV—XV/1964—1965, Sarajevo 1969, 195 i 201.

¹³⁷⁾ Đ. B. Lazarević, *Istorija...*, 89.

ZUSAMMENFASSUNG

FELDZÜGE BOSNISCHER PASCHAS NACH MONTENEGRO (1706—1714)

Die inneren Schwächen des osmanischen Reiches nutzend, begannen in den ersten Jahren des 18. Jahrhunderts herzegowinische und besonders montenegrinische Bergstämme in grosser Zahl, in die benachbarten venezianischen und Dubrovniker Territorien und in das herzegowinische Sandschak einzufallen. Von der angegriffenen Bevölkerung nahmen die Truppen dieser Stämme alles, was ihnen unter die Finger kam. Unter diesen Angriffen hatte gleichermassen die mohammedanische wie auch die christliche Bevölkerung zu leiden. Auf die häufigen Bitten ihrer Untertanen und der Regierungen der benachbarten Republiken hin, unternahm die Hohe Pforte in den ersten fast fünfzehn Jahren des 18. Jahrhunderts drei Feldzüge nach montenegrinischen Gauen, um die friedliche Bevölkerung vor Plünderungen durch montenegrinische Stämme, die unter ihrer Oberhoheit standen, zu bewahren. Der erste Versuch, diese Stämme zu strafen, wurde 1706 gemacht und endete mit mündlichen und schriftlichen Versprechen angesehener Persönlichkeiten Montenegros, dass es Angriffe auf benachbarte Gebiete und Schaden nicht mehr geben werde. Bis 1711 wurde dieses Versprechen mehr oder minder erfolgreich eingehalten, doch dann erschienen in den montenegrinischen Gauen die russischen Emissäre Oberst Mihailo Miloradović und Kapitän Ivan Lukačević. Durch ihre Anwesenheit und von Berufs wegen beeinflussten sie die Bergstämme in Montenegro und der Herzegowina dahin, sich gegen die Herrschaft des Sultans zu wehren. Das führte 1712 zum zweiten Feldzug osmanischer Truppen nach Montenegro. Er endete für das Land ohne grössere Opfer oder materiellen Schaden; nur das Kloster in Cetinje wurde zerstört. Grössere Verluste hatten beim Rückmarsch aus Montenegro nur die Truppen des Wesirs.

Im Jahre 1714 entschloss sich die Hohe Pforte zum 3. Mal, die montenegrinischen Gaue militärisch zu strafen, da sie annehmen musste, die Auführer, die mit gleicher Intensität auch weiterhin in die Territorien der Republiken Venedig und Dubrovnik einfielen und unbarmherzig deren Bevölkerung plünderten, 1712 zu mild bestraft zu haben. Die Führung des Heeres war dem ehemaligen Grosswesir des türkischen Reiches und damaligen bosnischen Wesir Numan-paša Čupričić anvertraut worden. Dieser Feldzug, obgleich nur kurz, war aber der grausamste in der ganzen montenegrinischen Geschichte, soweit sie sich auf die Zeit osmanischer Herrschaft bezieht. Niemals vorher- oder nachher — hat die Bevölkerung Montenegros durch osmanische Truppen grössere materielle und menschliche Verluste erlitten als durch diesen Feldzug. Das Heer des Wesirs nahm mehr als 2000 Gefangene, führte sie mit sich ins bosnische Vilajet und siedelte sie im Gebiet von Glasinac, 50 km von Sarajevo, an.